

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav politologie

Bakalářská práce

Anastasiia Arkadeva

Semiprezidencialismus v Rusku

Semipresidentialism in Russia

2024

Vedoucí bakalářské práce: Mgr. Martin Štefek, Ph.D.

Poděkování

Chtěla bych vyjádřit svou vděčnost Mgr. Martinovi Štefkovi, Ph.D., za jeho cenné vedení, podporu a konstruktivní zpětnou vazbu při tvorbě této bakalářské práce. Jeho odborné rady a trpělivost mi umožnily kvalitně rozvinout výzkum a dosáhnout požadovaných výsledků.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne

Abstrakt

Tato bakalářská práce se zaměřuje na analýzu politického režimu v současné Ruské federaci se zvláštním důrazem na jeho klasifikaci jako semi-prezidentského systému. Hlavním cílem práce je zhodnotit, zda lze Rusko nadále považovat za semi-prezidentskou republiku, jak to definuje ústava, nebo zda politický systém prošel významnou transformací směrem k tzv. "super-prezidentalismu".

Práce začíná teoretickým rámcem konceptu semi-prezidencialismu, který je vymezen podle klíčových autorů, jako jsou Maurice Duverger, Robert Elgie a Matthew Shugart. Tento teoretický základ je následně aplikován na kontext ruského politického systému s cílem identifikovat, do jaké míry odpovídá klíčovým charakteristikám semi-prezidencialismu.

Analytická část práce hodnotí aktuální stav politického systému Ruska a jeho dynamiku. Na základě provedené analýzy je diskutováno, zda současné Rusko stále splňuje podmínky semi-prezidentského režimu, či zda se vyvinulo v nový politický koncept s posílenou rolí prezidenta.

Práce přináší příspěvek k teoretickému zkoumání semi-prezidencialismu a poskytuje vhled do specifických rysů politického vývoje Ruska, které mohou být užitečné pro další výzkum i praktickou politickou analýzu.

Klíčová slova: Semi-prezidencialismus, Rusko, politický systém, super-prezidencialismus, ústava

Abstract

This bachelor's thesis focuses on the analysis of the political regime in contemporary Russia, with a particular emphasis on its classification as a semi-presidential system. The main aim of the thesis is to evaluate whether Russia can still be considered a semi-presidential republic, as defined by its constitution, or whether its political system has undergone significant transformation towards the concept of "super-presidentialism."

The thesis begins with a theoretical framework outlining the concept of semi-presidentialism as defined by key scholars, including Maurice Duverger, Robert Elgie, and Matthew Shugart. This theoretical foundation is then applied to the context of the Russian political system to assess its compliance with the core characteristics of semi-presidentialism.

The analytical part examines the current state of the Russian political system and its dynamics. Based on the conducted analysis, the thesis discusses whether contemporary Russia continues to meet the criteria of a semi-presidential regime or has evolved into a new political model characterized by an enhanced presidential role.

The study contributes to the theoretical exploration of semi-presidentialism and provides insights into the specific features of Russia's political development, offering a valuable perspective for further research and practical political analysis.

Key words: Semi-presidentialism, Russia, Political system, Super-presidentialism, Constitution.

Obsah

1.	<i>Úvod</i>	8
2.	<i>Metodologie</i>	14
3.	<i>Teorie Semiprezidencialismu</i>	15
	3.1 Hlavní teoretické koncepty	15
	3.2 Aplikace na ruský kontext.....	18
4.	<i>Teorie Superprezidencialismu</i>	20
	4.1 Teoretické přístupy	20
	4.2 Aplikace na ruský kontext.....	22
5.	<i>Ústavní krize a historický kontext</i>	26
6.	<i>Politický systém</i>	29
	6.1 Zákonodárná moc.....	29
	6.2 Výkonná moc	30
	6.3 Soudní moc	31
7.	<i>Ústavní vymezení a mocenské vztahy</i>	33
	7.1 Postavení prezidenta v ruském politickém systému.....	33
8.	<i>Období Borise Jelcina</i>	35
	8.1 Dekretokracie	35
	8.2 Efekt „rodiny“ na politický proces.....	39
	8.3 Nastupce, personalizace instituci prezidenství	40
9.	<i>Období Vladimira Putina</i>	41
	9.1 Transformace politického systému.....	41
	9.2 Centralizace moci.....	43
	9.3 Dominance Jednotného Ruska	44
	9.4 Authokratické prvky vládnutí.....	45

10. Komparace prezidentství Jelcina a Putina.....	47
11. Závěr.....	50
12. Zdroje.....	53
Knihy a odborné články	53
Ústavní a právní dokumenty	55
Internetové zdroje	55

1. Úvod

Přijetí ústavy v roce 1993 se stalo důležitým krokem v ruských snahách o přeměnu země na demokratické uspořádání, neboť byl vytvořen právní základ pro politickou strukturu a mechanismus fungování státní moci. Ústava, která vstoupila v platnost 25. prosince 1993 po všeobecném referendu konaném 12. prosince, definovala právní a institucionální rámec nově vzniklé Ruské federace. Ústava byla přijata v kontextu politické transformace a ekonomické krizí, která následovala po rozpadu Sovětského svazu. Tento dokument, často označovaný jako „Jelcinova ústava“, položil základy politického systému země, včetně definice pravomocí výkonné, zákonodárné a soudní moci. Reformy zavedené v tomto období měly hluboké důsledky nejen pro státní uspořádání, ale i pro každodenní život občanů, kdy se transformace odrazila v politické nestabilitě a ekonomických krizích. Některé odborníci se shodují, že ústava z roku 1993 zavedla v Rusku semiprezidentský režim.¹

Tato bakalářská práce se zaměřuje na analýzu politického režimu v současné Ruské federaci. V průběhu posledních desetiletí prošlo Rusko významnými politickými změnami, a právě tyto proměny tvoří jádro této práce. Klíčovou otázkou této práce je: Zda je stávající politický systém v Rusku stále legitimně označován jako semiprezidencialismus, nebo zda došlo k jeho transformaci směrem ke konceptu superprezidencialismu? Vytčeným cílem práce je porozumět a analyzovat vývoj politického systému v Rusku po přechodu, nebo po pokusu o přechod k demokratickému režimu. Pro dosažení tohoto cíle bude práce kriticky zkoumat i podotázku: Jak se proměňoval politický režim Ruska za období vlády Borise Jelcina a Vladimira Putina?

V rámci této bakalářské práce se zaměřím na rozbor klíčových studií, které se věnují různým aspektům formování, vývoje a fungování poloprezidentských systémů. V první řadě se zaměřím na zkoumání konceptu semi-prezidencialismu, jeho základních definic a klíčových atributů, jak je popisují takoví autoři jako Maurice Duverger, Robert Elgie, Matthew Søberg Shugart a další. Dále bude zkoumáno, do jaké míry je tento koncept aplikovatelný na aktuální politickou situaci v Ruské federaci. Zvláštní pozornost bude věnována tomu, nakolik je koncept semi-prezidencialismu slučitelný s dynamikou a vývojem ruského politického režimu.

¹ Moshe Haspel, Thomas F. Remington & Steven S. Smith (2006) Lawmaking and Decree Making in the Russian Federation: Time, Space, and Rules in Russian National Policymaking, *Post-Soviet Affairs*, 22:3, 249-275, DOI: 10.2747/1060-586.22.3.249, str. 250.

Mezi práce pokrývající různé aspekty související s utvářením, vývojem a fungováním poloprezidentských systémů, které budu zmiňovat, patří především práce Maurice Duvergera. Maurice Duverger je často považován za otce pojmu “semiprezidencialismus”. Ve své práci z roku 1980 definoval semi-prezidentský systém jako “nový politický systém”, který kombinuje prvky prezidentského a parlamentního systému. Duvergerova definice zdůrazňuje existenci prezidenta, který je volen přímo lidmi, a premiéra, který je odpovědný parlamentu. Tento systém tedy umožňuje sdílení výkonné moci mezi dvěma klíčovými představiteli, což vytváří dynamiku, která je odlišná od čistě prezidentských nebo parlamentních systémů. Jeho studie položila základy pro další výzkum v oblasti semi-prezidencialismu.

Matthew Shugart a John M. Carey ve svém výzkumu navrhuji následující dvě kategorie: "premiér-prezidentský režim" a "prezidentsko-parlamentní režim", čímž dále rozšiřují diskusi o semiprezidencialismu. Rozdíl mezi premiér-prezidentským a prezidentsko-parlamentním režimem spočívá především v tom, komu je vláda odpovědná a jaký vliv má prezident na její fungování. V premiér-prezidentském režimu je vláda odpovědná výhradně parlamentu. Naproti tomu v prezidentsko-parlamentním režimu je vláda odpovědná jak parlamentu, tak prezidentovi. Prezident má v tomto modelu výrazně větší pravomoci, včetně možnosti odvolat premiéra nebo jiné členy vlády. Shugart a Carey také upozorňují, že tento systém často vede k institucionálním konfliktům, protože sdílená odpovědnost vlády vytváří nejasnosti ohledně pravomocí a může destabilizovat politické prostředí.²

Giovanni Sartori ve své práci zaměřené na srovnávací ústavní inženýrství nabízí alternativní přístup k definici semiprezidencialismu, který reaguje na některé konceptuální nejasnosti dříve zavedené Shugartem a Careym. Zatímco Shugart a Carey definují semiprezidencialismus na základě institucionální odpovědnosti vlády vůči prezidentovi a parlamentu, Sartori přistupuje k tomuto pojmu širěji, a tímto zahrnuje různé režimy, které vykazují znaky prezidentské i parlamentní moci. Sartori také zdůrazňuje, že jeho definice zahrnuje prezidenty volené jak přímou, tak nepřímou lidovou volbou, což umožňuje zařazení

² Shugart, M. S., & Carey, J. M. (1992). *Presidents and Assemblies: Constitutional Design and Electoral Dynamics*. Cambridge University Press. Str. 23.

hlav států, které nejsou voleny parlamentem, jako "skutečné prezidenty", i když je jejich volba dvoustupňová.³

Nakonec Robert Elgie navrhl variantu, ve které semiprezidentialismus chápe jako situaci, kdy lidově zvolený prezident na určitou dobu existuje společně s premiérem a kabinetem odpovědným parlamentu. Elgie v této kategorii řadí asi 50 zemí, patří mezi nimi i Rusko⁴ (jenom do roku 2004). Podle Roberta Elgiho je post-Duvergerovská definice semi-prezidencialismu, zahrnující definici Sartoriho například, naráží na limity při analýze zemí s výraznými rozdíly v prezidentských pravomocích. Rusko je často zařazováno mezi semi-prezidentské státy díky přímé volbě prezidenta a existenci premiéra a kabinetu odpovědného parlamentu, nicméně v rámci této skupiny je patrná značná variabilita – ruský prezident má mimořádně silné pravomoci, což kontrastuje například se Slovinskem,⁵ kde je role prezidenta slabá. Pro Rusko to znamená, že jeho semi-prezidentská struktura v praxi vykazuje prvky systému se silným prezidentem, což znesnadňuje jeho srovnání s jinými státy stejné kategorie. Jak Elgie zdůrazňuje,⁶ pro efektivní empirickou analýzu je nezbytné rozlišovat nejen mezi typy režimů, ale také mezi jejich konkrétními institucionálními variantami a jejich uplatňováním, což je podstatné pro pochopení ruského politického systému a čemu se budeme věnovat v následujících kapitolách.

Současný stav výzkumu semi-prezidencialismu tak odráží jeho komplexní povahu a významnou variabilitu v institucionálním uspořádání, semi-prezidencialismus je užitečným konceptem pro analýzu hybridních režimů, ale jeho konkrétní fungování je třeba chápat v širším kontextu politické kultury, historických faktorů a institucionálního nastavení konkrétního státu.

V rámci diskusí o formě vlády mezi profesory, vědci a právníky neexistuje v samotném Rusku jednoznačně stanovený a univerzálně přijímaný rámec. Řada právních vědců se domnívá, že pokud jde o formu vlády, moderní Rusko je za prvé poloprezidentskou republikou

³ Sartori, G. (1994). Semi-Presidentialism. In Palgrave Macmillan UK eBooks (pp. 121–140). https://doi.org/10.1007/978-1-349-22861-4_7. Str. 132

⁴ Elgie, R. (2010) 'Semi-presidentialism, cohabitation and the collapse of electoral democracies, 1990–2008', *Government and Opposition*, 45(1), pp. 29–49. doi:10.1111/j.1477-70532009.01303.x. Str. 35.

⁵ Elgie, R. (2015). Three waves of semi-presidential studies. *Democratization*, 23(1), 49–70. <https://doi.org/10.1080/13510347.2014.960853>. Str. 54.

⁶ Tamtéž, str. 56

(M.V. Baglay⁷), anebo poloprezidentskou s dominancí prezidenta (V.E. Chirkin⁸), za druhé prezidentskou (N.A. Sakharov⁹), za třetí, super-prezidentskou.¹⁰

Vedle vývoje konceptu semi-prezidencialismu se objevily i specializované studie, které zkoumají autoritářské tendence v rámci semi-prezidentských režimů. Například Steven M. Fish analyzuje koncept superprezidencialismu, který popisuje situaci, kdy dochází k extrémní koncentraci moci v rukou prezidenta a oslabování demokratických kontrolních mechanismů. Fish v článku "*The Executive Deception: Superpresidentialism and the Degradation of Russian Politics*" definuje superprezidencialismus jako formu demokratického, nebo částečně demokratického režimu, ve kterém se pravidelně konají poměrně otevřené volby pro držitele vysokých úřadů. Superprezidencialismus je tedy odlišný od čisté autokracie, kde se nekonají otevřené politické soutěže a svobodné volby. Tento fenomén byl dále rozpracován Partlettem, který zavedl svůj pojem "krono-prezidencialismus"¹¹ reflektující spojení moderních prezidentských režimů s historickými monarchistickými modely.

Mezi ruskými teoretiky se již v sovětské době A. G. Orlov zabýval charakteristikou superprezidentské formy vlády. Definoval super-prezidentskou republiku jako systém "státního řízení, jehož hlavním rysem je hypertrofovaná, nekontrolovaná prezidentská moc."¹² Podle definice A.G. Orlova, superprezidentská republika je ve skutečnosti nezávislý, v praxi

⁷ Baglay, M. V. (2007), Glava 24 Pravitel'stvo Rossiyskoy Federatsii. Konstitucionnoe pravo RF, kapitola 24, str.1. <https://uristinfo.net/2010-12-18-14-34-28/122-mvbaglaj-konstitucionnoe-pravo-rf/3228-glava-24-pravitelstvo-rossijskoj-federatsii.html?start=1>

⁸ Chirkin, V. E. (1998), str. 292. Konstitucionnoe pravo: Rossiya i zarubezhnyy opyt. Moskva. <http://gospravo-journal.ru/s102694520027264-1-1/>

⁹ Sakharov, N. A. (1994), str.20. Institut prezidentsva v sovremennom mire. Moskva. <http://gospravo-journal.ru/s102694520027264-1-1/>

¹⁰ Kondrashev, A. A. (2018). Superprezidentskaya respublika v Rossii: mif ili real'nost'? Vector yuridicheskoy nauki, 46(6), 34–42, str. 40. <https://doi.org/10.17803/2311-5998.2018.46.6.034-042>

¹¹ Partlett, W. (2022). Crown-Presidentialism. International Journal of Constitutional Law, 20(1), 204–236. <https://doi.org/10.1093/icon/moac006>

¹² Orlov, A.G. "Superprezidentsaya republika Latinoamerikanskogo tipa," Sovremennoje burzhuaznoe parvo, Moskva, 1987. Sv. 2, str. 112.

nekontrolovatelný legislativní, výkonnou nebo soudní mocí systém státního řízení, jehož hlavním rysem jsou hypertrofované prezidentské pravomoci. Analýza tohoto konceptu však nebude předmětem této práce.

Na teoretickou část bude navazovat analytická část, která aplikuje dosavadní shrnuté znalosti na konkrétní příklad politického systému v Rusku. Tato druhá část práce je věnována důkladnému zkoumání politického režimu v Rusku v období od rozpadu Sovětského svazu a zavedení instituce prezidenta v roce 1991 do roku 2008, kdy byl politický systém označován jako prezidentsko-parlamentární podle některých autorů. Zde se zaměříme na historický kontext, ústavní rámec a charakteristiku tehdejšího režimu. Následně provedeme detailní analýzu změn, které následovaly od roku 2008 do současnosti, a to včetně ústavních změn, výrazných změn, týkajících samosprávy jednotlivých subjektů Ruské Federace, kontrolu médií a společnosti jako celku. Zaměříme se na proměnu politického systému v Rusku od nástupu Vladimíra Putina a budeme zkoumat, zda se Rusko posunulo od poloprezidentského systému k modelu super-prezidencialismu.

Analytická část bude rozdělena do několika kapitol. V prvních kapitolách se zaměřím na historický přehled politického vývoje Ruska od nástupu Borise Jelcina, pak Vladimíra Putina. Budu se zabývat klíčovými změnami v legislativě a ústavních reformách, které byly během jeho vlády provedeny. Následující kapitoly se budou soustředit na analýzu politického systému v Rusku a komparaci. Prozkoumám hlavní charakteristiky poloprezidentského systému, jak byl definován v ústavě z roku 1993, a zhodnotím, jak fungoval v praxi. Dále se budeme věnovat přechodu k modelu superprezidencialismu. Zde budu analyzovat, zda se Rusko pod vedením Vladimíra Putina posunulo od poloprezidentského systému k modelu, kde prezident má výrazně větší moc a vliv na politické dění. Zaměřím se na změny v rozdělení moci mezi prezidentem, vládou a parlamentem a na jejich důsledky pro demokratické procesy v zemi. Analytická část práce bude strukturována do dvou hlavních oddílů, přičemž každý se bude věnovat specifickému období zkoumaného časového rámce. Budu předpokládat, že se styl vládnutí vyvíjel, vytvářel se a transformoval během posledních dvou dekad, a to i přes fakt, že moc většinou byla soustředěna v rukou jedné politické síly či strany.

Ve své práci budu prioritně využívat literaturu psanou v angličtině a ruštině, zaměřenou na dané téma. Značnou část mého výzkumu tvoří odborné články z periodik specializujících se na ruské studie, stejně jako detailní zkoumání ruské ústavy a jejích změn. K analýze budu využívat širokou škálu zdrojů, od odborných článků a ústavních dokumentů po oficiální vyjádření a politické analýzy. Pro pochopení typu politického režimu v Rusku využiji teoretické

koncepty Roberta Elgiho, který se dlouhodobě zabývá typologií a fungováním semi-prezidentských režimů, a Stevena Fische, jehož práce nabízí důležité vhledy do politického vývoje Ruska v postkomunistickém období. Kromě toho se obrátím na ruské odborné články, které nabízejí širší perspektivu na zkoumanou problematiku. Tento přístup mi umožní získat komplexní pohled na vývoj ruského politického systému a analyzovat jeho proměny s přihlédnutím k teoriím a modelům, které jsou v Rusku aplikovány. Důkladné prozkoumání ruských zdrojů rovněž posílí objektivitu a hloubku mé analýzy, umožní mi identifikovat klíčové momenty a tendence ve vývoji ruského státního uspořádání. Vzhledem k složité povaze politických systémů a jejich neustálým proměnám se práce snaží nabídnout komplexní a hlubší porozumění politickému režimu v Rusku. Skrze analýzu teoretických konceptů a konkrétních politických událostí se snažím přispět k odborné diskusi o povaze politiky v této zemi.

V závěrečné části této práce poskytnu na základě analyzovaných důkazů odpověď na klíčovou otázku, zda Rusko lze v současnosti považovat za semi-prezidentskou zemi, nebo zda takovým státem v minulosti bylo a jakým státem je teď. Budu se snažit objasnit, jaký vliv má politický systém na oslabení či posílení semi-prezidentského režimu v Rusku.

2. Metodologie

Cílem této bakalářské práce je analyzovat charakter a fungování politického režimu v Ruské federaci, přičemž jako hlavní metodologický přístup byla zvolena institucionální analýza. Tento přístup se soustředí na podrobný výzkum formálních pravidel a institucí, které utvářejí vztahy mezi klíčovými složkami státní moci, a zároveň umožňuje identifikovat jejich vliv na politické procesy. Pro zkoumání semi-prezidencialismu, nebo jiného typu režimu v Rusku je institucionální analýza ideální volbou, neboť poskytuje nástroje k hodnocení, jak ústavní rámec a formální pravidla formují rozdělení a koncentraci moci mezi prezidentem, premiérem, parlamentem a dalšími politickými aktéry. Empirickou základnu tohoto výzkumu tvoří primárně oficiální dokumenty, jako je Ústava Ruské federace, federální zákony, prezidentské dekrety (ukazy), podzákonné normativní právní akty a další podobné dokumenty. Dále jsou využívány mezinárodně-právní dokumenty, materiály z periodického tisku a zdroje z internetu.

Srovnávání, neboli komparace, je jednou z dalších klíčových metod využívaných v této práci. V případě této práce bude komparace použita k porovnání různých období politického vývoje v Rusku. Tento přístup umožňuje analyzovat, jak se politický systém vyvíjel v průběhu času a jaké změny nastaly v různých fázích jeho vývoje. Komparace se zaměří na následující období:

Období 1993–1999 (Jelcinova éra): Toto období zahrnuje přijetí Ústavy Ruské federace v roce 1993 a vládu Borise Jelcina až do konce jeho prezidentství. Zaměřím se na zavedení poloprezidentského systému a jeho prvotní fungování.

Období 2000–2008 (První a druhé prezidentské období Vladimira Putina): V tomto období došlo k významným změnám ve fungování politického systému. Analýza se zaměří na konsolidaci moci prezidenta a změny v rozdělení pravomocí mezi prezidentem a parlamentem.

Období 2008–2012 (Prezidentské období Dmitrije Medveděva): Toto období je specifické tím, že Vladimir Putin zastával funkci premiéra. Analýza se zaměří na vztah mezi prezidentem a premiérem a na dynamiku moci v rámci poloprezidentského systému.

Období 2012–současnost (Návrat Vladimira Putina do prezidentského úřadu): Toto období zahrnuje další konsolidaci moci prezidenta a možné přechody k super-prezidencialismu. Zaměřím se na ústavní změny a jejich dopady na politický systém.

3. Teorie Semiprezidencialismu

Tato kapitola si klade za cíl definovat a analyzovat semi-prezidencialismus jako politický systém, jehož teoretické základy byly položeny v politologii zejména Maurice Duvergerem. Semi-prezidencialismus představuje hybridní formu vlády, která kombinuje prvky prezidentských a parlamentních režimů, čímž nabízí specifický model rozdělení a sdílení moci mezi hlavou státu, premiérem a parlamentem. Kapitola nejprve představí různé definice a teoretické přístupy k semi-prezidencialismu, zaměří se na rozdíly mezi jeho podtypy a poté uvede klíčové otázky, které tento model přináší v oblasti politické stability a demokratického fungování. V současnosti je termín "semi-prezidencialismus" (poloprezidentská forma vlády nebo systém) běžně užíván jak v akademických, tak i v publicistických kruzích, ale jeho definice, obsah, charakteristiky a dokonce i základní vlastnosti zůstávají předmětem diskusí - stejně jako seznam zemí, které lze zařadit mezi poloprezidentské republiky.

3.1 Hlavní teoretické koncepty

V roce 1978 Maurice Duvergerem představil svou teorii v práci nazvané „*Échec au roi.*” O dva roky později, v roce 1980, publikoval zkrácenou verzi svého výkladu pod názvem “*A New Political System Model: Semipresidential Government.*”. Původně definice navržená M. Duvergerem určovala poloprezidentský systém jako systém, ve kterém je hlava státu volena přímo na základě všeobecného hlasování a má určitou moc, která převyšuje pravomoci hlavy státu v běžné parlamentní republice: *"Politický režim může být považován za poloprezidentský, pokud ústava (ústavní normy), v rámci které vzniká a existuje, obsahuje následující tři prvky: Prezident republiky je zvolen na základě všeobecného hlasování; Má dostatečně značné pravomoci; Proti němu stojí premiér a ministři, kteří disponují výkonnou a vládní mocí, a udržují si své pravomoci v případě, že parlament neprojevuje opozici vůči nim."*¹³ Tato definice má vysokou hodnotu pro teoretické zkoumání a srovnávací analýzy politických systémů, nicméně, pro účely mé práce je její využití omezené, protože neobsahuje detailní vymezení konkrétních pravomocí prezidenta ani jasné popisy vztahů mezi jednotlivými složkami moci, což jsou zásadní aspekty pro analýzu ruského režimu. Tyto nedostatky ztěžují aplikaci definice

¹³ Duverger, M. (1980). A new political system model: Semi-presidential government. *European Journal of Political Research*, 8, 165–187. Str. 166.

na konkrétní případ Ruska, kde je pochopení dynamiky mezi prezidentem, vládou a parlamentem důležité pro přesné zhodnocení povahy tamního politického systému.

Shugart a Carey ve své studii namísto jednoduchému pojmu poloprezidencialismu předkládají následující dvě podkategorie: "*premiérsko-prezidentský režim*" a "*prezidentsko-parlamentní režim*". Tyto dva podtypy se liší tím, komu je vláda (premiér a kabinet) odpovědná. V prezidentsko-parlamentním systému je vláda odpovědná jak parlamentu, tak prezidentovi. Prezident má v tomto modelu výrazně větší pravomoci, včetně možnosti odvolat premiéra nebo jiné členy vlády. Tato dvojí odpovědnost vlády vůči dvěma institucím často vede k posílení role prezidenta na úkor parlamentu, což může ovlivnit rovnováhu moci a způsobit konflikty mezi výkonnou a zákonodárnou složkou. V premiérsko-prezidentském systému nese vláda odpovědnost pouze vůči parlamentu. Prezident má sice pravomoc jmenovat premiéra, avšak nemá možnost jej sám odvolat. Naopak parlament disponuje pravomocí vyjádřit vládě nedůvěru a tím ji odvolat. Tento systém klade důraz na parlamentní dohled nad vládou, přičemž prezidentova role je spíše symbolická nebo omezena na konkrétní úkoly, jako je vedení zahraniční politiky či jmenování významných úředníků. Prezident v tomto modelu nemá pravomoc vládu odvolat, což snižuje riziko konfliktů mezi výkonnou a zákonodárnou mocí a podporuje stabilnější vztahy mezi prezidentem, premiérem a parlamentem. Shugart a Carey, souhlasíce s obsahem Duvergerovy definice poloprezidencialismu, označují tento typ jako "*premiérsko-prezidentský režim*". Současně však Duvergerova kritéria doplňují a upřesňují takto: *navzdory přítomnosti lidově voleného prezidenta není tento jako hlava státu "v rámci premiérského prezidencialismu nutně, na rozdíl od prezidencialismu, hlavou výkonné moci, ale musí koexistovat s předsedou vlády, který je šéfem vlády"*.¹⁴

Opět konkrétně identifikovali čtyři kritéria, která jsou pro prezidentsko-parlamentní režim charakteristická.¹⁵ Jsou to: *Lidová volba prezidenta; Prezident jmenuje a odvolává ministry vlády; Ministři vlády podléhají důvěře parlamentu; Prezident má pravomoc rozpustit parlament nebo zákonodárnou moc, případně obojí.*

Podle Sugarta a Careyho spočívá však hlavní rozdíl mezi semi-prezidencialismem Duvergera a prezidentsko-parlamentním systémem v procesu a pravomocích jmenování: na

¹⁴ Shugart, M. S., & Carey, J. M. (1992). Presidents and Assemblies: Constitutional Design and Electoral Dynamics. Cambridge: Cambridge University Press, <https://doi.org/10.1017/CBO9781139173988> str. 24.

¹⁵ Tamtéž, str. 24.

rozdíl od semi-prezidencialismu, kde prezident při jmenování předsedy vlády nebo členů vlády musí získat souhlas parlamentu se jmenováním předsedy vlády nebo členů vlády musí získat souhlas parlamentu a kabinet je pak odpovědný pouze zákonodárnému sboru, v prezidentsko-parlamentním systému prezident jmenuje členy vlády, která nemusí během jmenovacího procesu potřebovat důvěru parlamentu, ale může být v budoucnu odpovědná parlamentu.¹⁶

Giovanni Sartori tvrdil, že systém je poloprezidentský, pokud má následujících pět charakteristik:¹⁷ *Hlava státu (prezident) je volena lidovým hlasováním - buď přímo, nebo nepřímo - na pevně stanovené funkční období; Hlava státu se dělí o výkonnou moc s předsedou vlády, čímž se dostává do dvojvládí, jehož tři určující kritéria jsou:*

Prezident je nezávislý na parlamentu, ale není oprávněn vládnout sám nebo přímo, a proto musí být jeho vůle předávána a zpracovávána prostřednictvím jeho vlády.

Naopak předseda vlády a jeho kabinet jsou na prezidentovi nezávislí v tom smyslu, že jsou závislí na parlamentu: podléhají buď parlamentní důvěře, nebo nedůvěře (nebo obojímu) a v obou případech potřebují podporu parlamentní většiny.

Struktura dvojí moci v poloprezidencialismu umožňuje různou rovnováhu a také proměnlivou převahu moci v rámci exekutivy za přísné podmínky, že "autonomní potenciál" každé složky exekutivy skutečně existuje.

Tato definice je v souladu s definicí navrženou Duvergerem. Liší se však tím, že výslovně vyžaduje, aby poloprezidentské systémy vykazovaly určitý druh základní rovnováhy moci mezi prezidentem a předsedou vlády. Podle Sartoriho se sice rovnováha může jednou posunout ve prospěch prezidenta a jindy ve prospěch předsedy vlády, celkově však musí existovat systém dvojí moci, pokud chceme zemi klasifikovat jako poloprezidentskou.

Robert Elgie definuje semi-prezidencialismus jako politický režim, ve kterém existuje: *přímo volený prezident s pevným funkčním obdobím a předseda vlády spolu s kabinetem*

¹⁶ Shugart, M. S., & Carey, J. M. (1992). *Presidents and Assemblies: Constitutional Design and Electoral Dynamics*. Cambridge: Cambridge University Press, <https://doi.org/10.1017/CBO9781139173988>, str. 23.

¹⁷ Sartori, G. (1994). *Semi-Presidentialism*. In: *Comparative Constitutional Engineering*. International Economic Association Series. Palgrave Macmillan, London. https://doi.org/10.1007/978-1-349-22861-4_7, str. 131.

odpovědným parlamentu.¹⁸ Elgie zároveň přijímá klasifikaci Shugarta a Careyho, která rozděluje semi-prezidencialismus do dvou podtypů, kterými jsou prezidentsko-parlamentní (president-parliamentary) nebo premiérsko-prezidentské (premier-presidential) režimy a řadí ruský politický režim do prezidentsko-parlamentního podtypu.¹⁹

3.2 Aplikace na ruský kontext

Metodologické výzvy spojené s konceptem semi-prezidencialismu mohou zásadně ovlivnit způsob, jakým je ruský politický systém definován a analyzován. Například původní definice Maurice Duvergera, která vyžaduje posouzení, zda prezident disponuje „dostatečně podstatnými pravomocemi“, otevírá prostor pro subjektivitu. Právě tento aspekt otevírá prostor pro interpretační nejasnosti, zvláště v případě ruského politického systému. V ruském kontextu koncept naráží na metodologické limity, neboť ústava sice formálně definuje sdílené pravomoci, avšak faktická politická praxe vykazuje výraznou prezidentskou dominanci. Podobně Sartoriho přístup, který definuje semi-prezidencialismus jako systém „dvojí moci“ prezidenta a premiéra, může zkreslit analýzu ruského systému. Pokud se ruský režim vyznačuje dominancí prezidenta, jak je tomu v praxi, Sartoriho přístup by mohl tento systém vyloučit z kategorie semi-prezidentských režimů, přestože formálně splňuje požadavky na tuto klasifikaci. Takový přístup by ignoroval širší dynamiku moci a možný vliv ústavního uspořádání na politickou praxi. Přístup Roberta Elgieho, který definuje semi-prezidencialismus výhradně na základě koexistence prezidenta a předsedy s kabinetem, odpovědným parlamentu, nabízí způsob, jak tyto výzvy překonat. Podle této definice by Rusko mohlo být zařazeno mezi semi-prezidentské režimy, protože jeho ústava stanovuje přímo voleného prezidenta s pevně stanoveným mandátem a premiéra odpovědného parlamentu. Tato metodologie umožňuje soustředit analýzu na institucionální charakteristiky ruského systému a jejich vliv na politické fungování, aniž by se zapletla do subjektivních hodnocení pravomocí politických aktérů.

V ruském kontextu je nezbytné vzít v úvahu, že samotná ústavní definice nemusí plně odrážet praktické uplatňování moci. To vyžaduje doplňující analýzu, která zohlední, jakým

¹⁸ Elgie, R. (Ed.). (1999). *Semi-presidentialism in Europe* (Online ed.). Oxford Academic. <https://doi.org/10.1093/0198293860.001.0001>. Accessed 28 November 2024. str.13.

¹⁹ Elgie, R. (2011). *Semi-presidentialism: Sub-types and democratic performance* (Online ed.). Oxford Academic. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199585984.001.0001>. Accessed 3 December 2024., str.148.

způsobem jsou ústavní pravidla realizována v politické praxi a jak realně interakce mezi prezidentem, premiérem a parlamentem ovlivňuje politickou stabilitu a režimní charakteristiky.

4. Teorie Superprezidencialismu

Superprezidencialismus je fenomén, který se v politických vědách objevuje při analýze politických systémů, kde prezident soustřeďuje ve svých rukou mimořádně rozsáhlé pravomoci, a to často na úkor ostatních složek státní moci, jako je legislativa nebo soudnictví. Tento jev se nejčastěji vyskytuje v zemích s nedávnou autoritářskou minulostí, kde politická kultura a institucionální rámec podporují koncentraci moci jako nástroj pro zajištění stability a efektivity vládnutí. Tímto superprezidencialismus je charakteristický zejména pro postsovětské státy, jako je Rusko, kde prezident zaujímá centrální roli v politickém systému. V mnoha případech je vznik superprezidencialismu spojen s krizovými obdobími, jako jsou ekonomické transformace, občanské konflikty nebo politická nestabilita. Tyto situace často vedou k tomu, že moc je centralizována kolem prezidenta, aby byla zajištěna rychlá a efektivní rozhodnutí, centralizace moci však zároveň oslabuje kontrolní demokratické mechanismy, jako je nezávislost soudnictví nebo schopnost parlamentu efektivně vyvažovat exekutivní moc.

4.1 Teoretické přístupy

Stephen Holmes byl jedním z prvních, kdo nastínil koncept superpresidentialismu ve vztahu k ruské ústavě z roku 1993. Tvrdil, že ruský vládní systém není poloprezidentský jako ve Francii, ale představuje nový typ ústavní struktury, kterou charakterizoval jako „superprezidentskou“.²⁰ Klíčovým rozdílem je podle Holmese nemožnost koexistence mezi složkami vlády za rovných podmínek, což je typické pro poloprezidentské systémy.

Ruská ústava z roku 1993 tak vytvořila prezidentskou moc, která je prakticky neomezená jinými institucemi. Například článek č.84 ústavy Ruské federace, který prezidentovi dává pravomoc rozpustit parlament, byl poprvé využit Borisem Jelcinem během ústavní krize v roce 1993. 21. září 1993 Jelcin jednostranně rozpustil Nejvyšší sovět (parlament), což byl krok, který vyvolal silnou kritiku: zákonodárny sbor na tento krok reagoval obžalobou (impeachment) prezidenta a prohlášením viceprezidenta Alexandra Rutského za nového prezidenta. Spor mezi prezidentem a parlamentem vedl k intenzivním násilným střetům, kdy Jelcinovy síly, za použití vojenské síly, znovu ovládly parlamentní budovu. O historických okolnostech se budeme bavit v následující kapitole, ale tento zásah do legislativní moci nejenže ukázal, že prezident může

²⁰ Holmes, S. (1994). Super-presidentialism and its problems. *East European Constitutional Review*, 2–3(4–1), str.123.

obejít formální principy dělby moci, ale také vytvořil precedent pro pozdější posílení exekutivy za vlády Vladimira Putina. Taková koncentrace moci není jen otázkou ústavního designu, ale i praktické politiky, která se v průběhu let stále více přiklání k personalizované vládě, kde je role ostatních mocenských složek redukována na podporu prezidentské vůle. Současný ruský systém se tak liší od poloprezidentských režimů například ve Francii tím, že prezident kontroluje nejen exekutivu, ale i legislativu prostřednictvím mechanismů, jako je jmenování premiéra či možnost zasahovat do legislativního procesu formou dekretů.

M. Steven Fish ve svém konceptu superprezidencialismu identifikuje několik klíčových rysů, které odlišují tento systém od tradičních demokratických režimů. Mezi nejvýznamnější charakteristiky patří výrazná dominance exekutivy nad ostatními složkami státní moci, prezidentova pravomoc vydávat dekrety s právní silou, kontrola nad finančními zdroji státu, bezmocnost parlamentu při revizi či blokování prezidentských rozhodnutí a závislé soudnictví, které není schopné omezit zneužití prezidentských pravomocí. Tyto prvky podle Fische vytvářejí nerovnováhu, kdy exekutiva prakticky ovládá legislativu i soudní moc, a to často pod rouškou formální ústavnosti. Zatímco superprezidencialismus formálně zachovává některé demokratické procedury, například volby, jejich funkčnost je podkopána tím, že prezident není skutečně podroben efektivním kontrolním mechanismům.²¹

Aplikace Fishovy teorie na ruský politický systém nabízí vhled do strukturální nerovnováhy, která charakterizuje moderní ruskou vládu. Například pravomoc prezidenta vydávat dekrety, aniž by byly podrobeny schválení Dumou, je klíčovým rysem této dominance exekutivy. Vladimir Putin tuto pravomoc opakovaně využil, například při zavádění rozsáhlých reforem regionální správy nebo při konsolidaci kontroly nad médii a průmyslovými odvětvími strategického významu, jako je energetika. Dalším příkladem je finanční kontrola, kdy prezident prostřednictvím přímého jmenování ministrů financí a předsedy Centrální banky de facto ovládá hospodářskou politiku, aniž by parlament měl skutečnou možnost tyto kroky ovlivnit. Fishův koncept "bezzubého parlamentu" se v ruském systému projevuje například neschopností Dumy efektivně kontrolovat exekutivu; její hlavní funkcí zůstává schvalování návrhů předkládaných prezidentem či vládou. Fishova analýza tak poskytuje rámec pro

²¹ Fish, M. S. (2005). The Institutional Problem: Superprezidencialism. In *Democracy Derailed in Russia: The Failure of Open Politics* (pp. 193–245). chapter, Cambridge: Cambridge University Press. str. 194.

pochopení, jak je v Rusku institucionalizována exekutivní dominance, a zdůrazňuje, že formální ústavní omezení mohou být prakticky obcházená.

Superpresidentialismus, jak jej definoval William Partlett v kontextu postsovětských politických systémů, je typem vlády, který se liší od tradičních modelů prezidentských, poloprezidentských a parlamentních režimů. V tomto modelu prezident soustředí ve svých rukou pravomoci řídit vládu, dohlížet na zákonodárnou moc a v některých případech tvořit parlamentní struktury.²² Partlett tvrdí, že superpresidentialismus se objevil jako adaptační model v postsovětském prostoru, aby se vyrovnal s problémy politické a ekonomické nestability. Postsovětské země, které zdědily prvky sovětské státní struktury, se snažily vytvořit silnou vládu, aby překonaly výzvy separatismu, občanských konfliktů a přechodu na tržní hospodářství. Superprezidentialismus se odlišuje od ostatních režimů zejména rozsahem moci soustředěné v rukou prezidenta a způsobem, jakým tato moc narušuje tradiční principy rozdělení moci. Ve srovnání s poloprezidentským systémem, kde jsou pravomoci rozděleny mezi prezidenta a premiéra odpovědného parlamentu, superprezidentialismus plně koncentruje moc do rukou prezidenta.²³ To významně oslabuje roli parlamentu a činí jej spíše sekundárním aktérem v politickém systému. Na rozdíl od prezidentského systému, kde jsou výkonná a zákonodárná moc formálně nezávislé, superprezidentialismus tuto nezávislost ruší. Prezident má často pravomoc ovlivňovat legislativní procesy, například rozpouštěním parlamentu nebo určováním jeho složení, což narušuje tradiční princip vzájemné nezávislosti mocí. Superprezidentialismus je také protikladem čistého parlamentního režimu, v němž má zákonodárná moc klíčovou úlohu a výkonná moc je na ní závislá. Zatímco parlamentní systém staví na rovnováze a odpovědnosti vlády vůči parlamentu, superprezidentialismus centralizuje moc kolem prezidenta a oslabuje jakoukoliv formu kontroly či opozice ze strany zákonodárné složky. Tento model tak představuje spolitický systém, který stojí na dominantní roli prezidenta.

4.2 Aplikace na ruský kontext

Koncept superprezidencialismu podle Williama Parletta je velmi užitečný pro analýzu oslabení právního státu v politickém systému Ruska, protože umožňuje detailně pochopit, jak

²² Partlett, W. (2018). Postsovetskoe superprezidentstvo. In *Sravnitel'nyy konstitutsionnyy obzor*, č. 3(124), str.108.

²³ Tamtéž, str. 109.

jsou právní instituce využívány k upevnění moci prezidenta. Jedním z klíčových nástrojů tohoto procesu je zákon o „zahraničních agentech“, který byl zaveden s cílem omezit činnost nevládních organizací, médií a jednotlivců, kteří dostávají financování ze zahraničí. Tento zákon však není používán univerzálně, ale selektivně, a zaměřuje se především na subjekty kritizující vládu nebo režim. Označení „zahraniční agent“ vede ke stigmatizaci a často k omezení činnosti dotčených organizací, jako v případě nezávislých médií (například novinářského projektu Meduza), která byla zařazena na seznam zahraničních agentů v roce 2021. Tato strategie demonstruje, jak je právo používáno k umlčení opozice a k omezení svobody slova. Dalším příkladem je zneužití právního systému k ovládnutí občanské společnosti a veřejného prostoru. Přísné zákony proti veřejným shromážděním jsou aplikovány na protestní akce, což vede k častému zatýkání demonstrantů a ukládání vysokých pokut. Tento přístup je součástí širší strategie, která má minimalizovat možnosti občanské participace a veřejné kritiky režimu. Například po protestech proti zadržení významných opozičních aktivistů byly tisíce lidí zatčeny na základě právních předpisů upravujících nepovolené demonstrace. Ruské právní instituce se také zaměřují na likvidaci organizací, které se zabývají obhajobou lidských práv nebo nezávislým historickým výzkumem. V roce 2021 byl Nejvyšším soudem zakázán Memorial, organizace, která se věnovala dokumentaci politických represí v Rusku a zkoumání historie sovětských zločinů. Toto rozhodnutí bylo odůvodněno údajnými porušeními zákona o „zahraničních agentech“, což potvrzuje trend selektivního uplatňování práva pro politické účely.

K dalším formám oslabení právního státu patří také ústavní změny, které byly zavedeny v roce 2020 a umožnily prezidentu Vladimíru Putinovi setrvat u moci až do roku 2036. Tento krok byl schválen v referendu, jehož průběh byl kritizován za nedostatečnou transparentnost a manipulaci. Takové využití ústavního práva demonstruje, jak je právní rámec v Rusku přizpůsobován potřebám výkonné moci namísto toho, aby plnil svou roli jako systém kontrol a rovnováh. Referendum umožnilo „vynulování“ předchozích prezidentských období Vladimíra Putina, čímž mu otevřelo cestu k dalším dvěma funkčním obdobím a potenciální vládě až do roku 2036. Tato změna, která byla součástí balíčku více než 200 ústavních dodatků, také posílila prezidentské pravomoci a dále centralizovala moc na úkor ostatních institucí, jako jsou soudy a regionální vlády

Podle textu “Crown-Presidentialism” Williama Partletta, superprezidencialismus je koncept, který popisuje režimy, kde prezident soustředí extrémní množství moci, a to často na

úkor ostatních složek státní moci, jako je legislativa nebo soudnictví.²⁴ Partlett identifikuje superprezidencialismus jako praktický výsledek určitých ústavních uspořádání, přičemž zdůrazňuje jeho spojitost s formálním modelem, který označuje jako krono-prezidencialismus. Název vychází z analogie mezi prezidenty v těchto režimech a monarchou, který měl v minulosti absolutní pravomoci nad zákonodárnou i výkonnou mocí. Krono-prezidencialismus podle Williama Partletta, představuje specifický typ ústavního uspořádání, který kombinuje prvky prezidentských a poloprezidentských systémů, je napodobí autoritářským režimům přičemž však zachovává zdání demokratické ústavnosti. Přestože obsahuje formální prvky demokratické správy, jako jsou například volby, jeho podstata spočívá v centralizaci moci, což často vede k autoritářskému typu vlády. Prezident má v rámci tohoto systému absolutní kontrolu nad výkonnou mocí, včetně práva jmenovat a odvolávat ministry bez zásadního vlivu parlamentu. Neexistuje zde „dvojitá exekutiva“, jaká je charakteristická pro poloprezidentské systémy, což prezidentovi umožňuje dominovat i nad exekutivní složkou. V průběhu 19. století byla carská absolutistická moc často legitimizována jako záruka stability a jednoty, což vytvářelo prostředí, kde byla centralizace moci vnímána jako nezbytná pro zachování státního pořádku. Tyto historické okolnosti mohly utvářet kolektivní politickou kulturu a připravit půdu pro snahu o nastolení politických systémů, které formálně zahrnují demokratické instituce, ale fakticky je přetvářejí do nástrojů výkonné authokracie, například v reakci na krizi.

Superprezidencialismus jako specifická forma politického uspořádání tak vykazuje několik distinktivních charakteristik, které jej odlišují od poloprezidentského systému. Primárním znakem je nadměrná koncentrace mocenských pravomocí v rukou prezidenta, která se projevuje zejména v jeho schopnosti autonomně rozhodovat o klíčových státních záležitostech bez nutnosti širšího konsensu. Tento fenomén je dále umocněn minimálními institucionálními omezeními prezidentské moci, kdy ústavní či zákonné mechanismy jsou buď záměrně nastaveny velmi volně, nebo jsou v praxi systematicky obcházeny či ignorovány. Významným aspektem superprezidencialismu je také výrazné oslabení horizontálních kontrolních mechanismů, což se projevuje především v omezené schopnosti parlamentu a soudní moci efektivně vyvažovat prezidentskou autoritu. Celý systém je zároveň charakteristický vysokou mírou personalizace politického procesu, kdy se veškerá významná

²⁴ Partlett, W. (2022). Crown-Presidentialism. *International Journal of Constitutional Law*, 20(1), 204–236. <https://doi.org/10.1093/icon/moac006>. str. 206.

politická rozhodnutí koncentrují kolem osoby prezidenta, přičemž ostatní politické instituce a aktéři jsou redukováni na pouhé vykonavatele prezidentské vůle.

5. Ústavní krize a historický kontext

Začátek 90. let dvacátého století se stal zlomovým obdobím v historii moderní ruské státnosti. Tento proces se odehrával na pozadí hluboké politické a ekonomické krize, kdy se konflikt mezi prezidentem Borisem Jelcinem a parlamentem přenesl z legislativní a právní roviny do ozbrojeného střetu. Proces přípravy ústavy byl zahájen již v roce 1990, kdy 1. Sjezd lidových poslanců RSFSR vytvořil Ústavní komisi v čele s Borisem Jelcinem, tehdejší předsedou Nejvyššího sovětu²⁵. Zástupcem byl první místopředseda Nejvyšší rady RSFSR Ruslan Khasbulatov, tajemníkem - zástupce lidu RSFSR Oleg Rumyantsev. Cílem komise bylo vypracovat návrh ústavy, která by reflektovala změny politického a ekonomického systému po rozpadu SSSR a zajistila stabilitu v nově vznikající Ruské federaci. Už tehdy se objevily rozpory mezi zastánci silného prezidentského systému a těmi, kteří upřednostňovali parlamentní republiku. Tyto neshody měly přímý dopad na politickou situaci v následujících letech a přispěly k postupné eskalaci napětí mezi Jelcinem a parlamentem. Existovali dva návrhy: návrh Ústavy Ruské federace připravený Ústavní komisí Kongresu lidových poslanců Ruské federace a Návrh Ústavy Ruské federace schválený Ústavní konferencí.²⁶ Na rozdíl od Ústavní komise (skládající se pouze ze 101 poslanců), čtyři zástupci z každého ustavujícího subjektu Ruské federace, 65 zástupců prezidenta a vlády, 134 zástupců federálních vládních orgánů, zástupci každé frakce lidových poslanců Ruské federace, pracovalo na návrhu Ústavy na Ústavní konferenci 250 zástupců samosprávy, politických stran, veřejných organizací, masových hnutí, odborů, výrobců zboží, podnikatelů, náboženských vyznání.²⁷ První návrh ústavy, zveřejněný v roce 1990, byl během následujících let předmětem intenzivních diskusí a četných úprav. Rozpad Sovětského svazu v roce 1991 situaci ještě více komplikoval, neboť nová Ruská federace se ocitla ve zcela odlišných právních podmínkách a musela redefinovat svůj politický rámec. V roce 1992 byl připraven druhý návrh ústavy, který získal podporu 6. sjezdu lidových poslanců. Nicméně vzrůstající politické rozpory, zejména otázka míry prezidentských pravomocí, opět zablokovaly jeho přijetí. Jelcin a jeho stoupenci nadále

²⁵ Tarasova, E. A. (2015). Razrabotka i prinyatie Konstitutsii Rossii v sentyabre-dekabre 1993 g. Trudy istoricheskogo fakulteta Sankt-Peterburgskogo universiteta, 21, 364–382, str. 364.

²⁶ Mitjukov, M. A. (2014). Konstitucionnoe soveshchanie 1993 goda: rozhdenie Konstitucii Rossii: stat'i, vystuplenija, interv'ju, dokumenty, dnevnikovye i bloknotnye zapisi (1993–2012). Izdatel'stvo "Prospekt", str.5.

²⁷ Tamtéž, str. 9.

prosazovali silný prezidentský systém, zatímco parlamentní většina trvala na zachování rozsáhlejších pravomocí pro zákonodárnou moc.

Prezident Boris Jelcin, zvolený v prvních přímých prezidentských volbách, stál v čele snah o zavedení demokratických reforem a otevření ekonomiky. Jelcin však stále čelil výrazné opozici ze strany konzervativních sil a některých republik v rámci federace, což vedlo k napětí mezi regionálními autonomiemi a centrální vládou. Jelcinovy liberální reformy v ekonomické oblasti, označované jako „šoková terapie,“ měly drastický dopad na životní úroveň obyvatel. Privatizace a rychlá liberalizace cen vedly k prudkému růstu inflace a poklesu reálných příjmů. To vedlo k rozštěpení společnosti na stoupence reformních kroků a na jejich odpůrce. Nespokojenost s ekonomickým vývojem a rostoucí sociální problémy vedly k prohloubení rozkolu nejen ve společnosti, ale také v rámci politické elity, což vyústilo v otevřený konflikt mezi prezidentem Jelcinem a parlamentem.

Původní plán počítal s přijetím nové ústavy Sjezdem lidových poslanců v listopadu 1993. Počátkem září probíhaly pokusy o sjednocení dvou konkurenčních ústavních návrhů. V roce 1993, již jako prezident, se Jelcin rozhodl urychlit proces přípravy nové ústavy. Svoloval ústavní konferenci, která se konala 5. června a zahrnovala zástupce různých politických stran, organizací, odborů, podnikatelů a náboženských institucí. Na této konferenci předložil vlastní návrh ústavy, který posiloval prezidentské pravomoci, ačkoliv byl jeho návrh upraven tak, aby se přiblížil kompromisnímu návrhu ústavní komise, základní pravomoci prezidenta zůstaly rozšířené. Tento návrh byl dne 12. července 1993 schválen většinou členů konference a poté odeslán do regionů k diskuzi. To ovšem nevyřešilo ústavní krizi, protože Jelcinův návrh se stále setkával s odporem části parlamentu, která požadovala omezení prezidentských pravomocí. Napětí mezi prezidentem a parlamentem se vyostřilo na podzim 1993, kdy Jelcin vydal dekret č. 1400 „O etapové ústavní reformě v Ruské federaci“.²⁸ Tento dekret nařizoval rozpuštění Sjezdu lidových poslanců a vypsaní nových parlamentních voleb spolu s referendem o nové ústavě, které se mělo konat 12. prosince 1993. Tento akt byl vysoce kontroverzní, neboť Jelcin tímto způsobem obcházel tehdy platnou ústavu. Ústavní soud Ruské federace bezprostředně konstatoval protiústavnost Jelcinova dekretu a dokonce jej označil za důvod k prezidentovu odvolání z funkce. Parlamentní většina, která byla proti rozšířeným pravomocem prezidenta,

²⁸ Prezident Ruské federace. (1993, 21. září). O po etapnoj konstitucionnoj reforme v Rossijskoj Federacii O postupné ústavní reformě v Ruské federaci (Ukaz č. 1400). Kreml. <https://www.kremlin.ru/acts/bank/4364>

odmítla dekret uznat. Politická krize přerostla v otevřený ozbrojený konflikt, během kterého došlo k ozbrojeným střetům v ulicích Moskvy.

Na tvorbě ústavy se podíleli také experti z projektu „Rule of Law“, který byl financován Americkou agenturou pro mezinárodní rozvoj (USAID).²⁹ Finální verze ústavy byla prezidentem Jelcinem předložena k celonárodnímu hlasování, přičemž samotný proces přijetí byl poznamenán mimořádnými okolnostmi probíhající ústavní krize. Takový způsob přijetí ústavy v mimořádném kontextu posílilo legitimitu silného prezidenta v politickém systému a umožnilo vznik institucionálního rámce, který měl vliv na další politický vývoj Ruské federace.

²⁹ “USAID-funded Rule of Law implementers helped draft the Russian Constitution, Part I of the Russian Civil Code, and the Russian Tax Code.” USAID. Retrieved December 3, 2024, from <https://www.usaid.gov/fact-sheet/usaid-russia>

6. Politický systém

Institucionální struktura politického systému Ruské federace zahrnuje tři hlavní mocenské složky: legislativní, výkonnou a soudní. Nad těmito složkami však stojí prezident, který je ústavně definován jako hlava státu. Prezident disponuje širokým spektrem pravomocí, zahrnujícím určování směrů vnitřní i zahraniční politiky, právo legislativní iniciativy, vydávání dekretů s právní silou zákona, jmenování a odvolávání předsedy vlády a přímé řízení silových složek. Tato koncentrace moci v rukou prezidenta je výsledkem jak ústavního rámce stanoveného v roce 1993, tak praktické aplikace jeho pravomocí, která se v průběhu let stala charakteristickým rysem politického systému Ruské federace.³⁰ Prezident v tomto systému podle ústavy neplní pouze roli jedné z institucí moci, ale také zajišťuje koordinaci a interakci mezi jednotlivými mocenskými složkami. Jeho vliv se odvíjí nejen od široce definovaných ústavních pravomocí, ale i od jeho schopnosti tyto pravomoci využívat, což v ruském politickém systému často vede k posilování výkonné moci na úkor ostatních složek. K nejednoduchému postavení prezidenta v ruském politickém systému se ještě vrátíme.

6.1 Zákonodárná moc

V Rusku je zákonodárná moc zastoupena dvoukomorovým Federálním shromážděním, jehož součástí je Státní дума, jakož to komora dolní, která se sestava z 450 poslanců, a Rada federace – komora horní, která se sestava z 170 zástupců regionů, v regionech legislativní moc je představena zákonodárnými sbory. Federální shromáždění je pověřeno funkcí vydávat právní akty nejvyšší právní síly. Pravomoci parlamentu jsou navzdory formální ústavní dikci značně omezené prezidentskou mocí, když prezident disponuje právem zákonodárnou iniciativu vetovat parlamentní zákony. Obě komory, které vzájemně spolupracují, mají nezávislost a odlišnou působnost. Setkávají se odděleně a nacházejí se v různých budovách v Moskvě. Rada federace je povolána, aby ve své činnosti reflektovala pozice a zájmy ruských regionů. Do výlučné působnosti této komory spadají otázky jako změna hranic mezi subjekty federace, schvalování prezidentských dekretů o zavedení stanného práva a výjimečného stavu, použití ruských ozbrojených sil mimo zemi a vypsání prezidentských voleb. Zákony přijaté Státní dumou musí buď získat tichý souhlas Rady federace, nebo ji musí schválit hlasováním. Zamítnutí zákona vyžaduje zvláštní smírcí řízení a jeho opětovné projednání ve Státní dumě.

³⁰ Sakwa, R. (2003). *Izmenenie rezhima ot El'tsina k Putinu*. Politicheskaya nauka, (2), 210–230. Str. 216.

Státní дума je považována za dolní komoru. Podle ústavy z roku 1993 je Státní дума tvořena 450 poslanci, přičemž její funkční období bylo stanoveno na 4 roky.³¹ Na konci roku 2008 byla ústava novelizována, což vedlo k prodloužení funkčního období Dumy na 5 let.³² Vzniká Státní дума prostřednictvím celostátních přímých voleb a zastupuje obyvatelstvo celé země jako celku. Státní дума je volena na období pěti let podle stranických seznamů. Může do ní být zvolen každý ruský občan, který dosáhl věku 21 let a má právo účastnit se voleb. Hlavní funkcí Státní dumy je tvorba zákonů, před předložením na jednání jsou návrhy zákonů připravovány a studovány ve stálých výborech specializovaných na určité oblasti veřejného života. Do výlučné pravomoci Státní dumy patří udělení souhlasu prezidenta se jmenováním předsedy vlády, řešení otázky důvěry vládě, jmenování a odvolání řady vysokých vládních úředníků, vyhlášení amnestie a vznesení obvinění proti prezidentu za jeho odvolání. Státní дума také schvaluje státní rozpočet. Státní dumu ale může prezident rozpustit v případě trojnásobného zamítnutí jí předložených kandidátů na předsedu vlády nebo při opakovaném vyslovení nedůvěry vládě do tří měsíců.³³ Tato prezidentská výsada však podléhá podle ústavy řadě omezení: po rozpuštění komory musí hlava státu stanovit termín voleb tak, aby se nově zvolená дума sešla nejpozději do čtyř měsíců ode dne rozpuštění.

6.2 Výkonná moc

Vláda (Pravitelstvo) Ruské federace je orgánem státní moci a v souladu s ústavou vykonává v zemi výkonnou moc. Vláda se skládá z předsedy vlády, jeho náměstků a federálních ministrů. Předsedu vlády jmenuje prezident Ruské federace se souhlasem Státní dumy. Předseda vlády určuje hlavní směry činnosti vlády a organizuje její práci. Funkce vlády jsou různé, vláda zejména zpracovává a předkládá Státní dumě federální rozpočet a zajišťuje jeho plnění, předkládá Státní dumě zprávu o plnění federálního rozpočtu, zajišťuje provádění jednotné finanční, úvěrové a měnové politiky, sleduje státní politiku v oblasti kultury, vědy, školství, zdravotnictví, sociálního zabezpečení a ekologie, spravuje federální majetek, přijímá

³¹ Ústava Ruské federace. (1993). Články 95 a 96. Dostupné z: <http://www.constitution.ru/>

³² Zákon Ruské federace o změnách Ústavy Ruské federace ze dne 30. prosince 2008 č. 6-FKZ <http://www.kremlin.ru/acts/bank/28713>

³³ Tato pravomoc prezidenta Ruské federace je specifikována v člancích 109 (část 1), 111 (část 4) a 117 (části 3 a 4) Ústavy Ruské federace. Na základě Ústavy Ruské federace nemá žádný jiný vládní orgán právo rozpustit Státní dumu.

opatření k zajištění obrany státu, bezpečnosti státu, provádí zahraniční politiku Ruské federace, přijímá opatření k zajištění právní stát, práva a svobody občanů, chránit majetek a veřejný pořádek a bojovat proti kriminalitě.³⁴ Vykonává další pravomoci svěřené vládě ústavou, federálními zákony a prezidentskými dekrety. Vláda v čele s předsedou vlády je de facto podřízena prezidentovi, který má rozhodující vliv na její personální složení a faktickou politiku. Premiér je tak spíše výkonným nástrojem prezidentské politiky než skutečně nezávislým ústavním činitelem.

6.3 Soudní moc

Soudní systém Ruské federace představuje komplexní strukturu zajišťující výkon spravedlnosti v zemi. Skládá se z několika klíčových institucí: Ústavního soudu, Nejvyššího soudu, federálních soudů obecné příslušnosti, rozhodčích soudů a smírčích soudců jednotlivých subjektů federace. Ústavní soud zaujímá výjimečné postavení jako nejvyšší orgán ústavní kontroly. Sestává z jedenácti soudců včetně předsedy a jeho zástupce, přičemž jeho klíčovou rolí je posuzovat soulad mezinárodních smluv a rozhodnutí mezistátních orgánů s ústavou Ruské federace. Tím plní nezastupitelnou funkci ochránce ústavnosti a lidských práv.

Stejně významný je i Nejvyšší soud, který představuje vrcholný soudní orgán v občanskoprávních, trestních, správních a ekonomických záležitostech. Jeho soudci, včetně předsedy a jeho zástupce, jsou jmenováni Radou federace na základě prezidentova doporučení.³⁵ Důležitou součástí jeho činnosti je metodické usměrňování soudní praxe – prostřednictvím výkladových stanovisek pomáhá nižším soudům jednotně aplikovat právní předpisy.

Ruský ústavní systém je výrazně ovlivněn dominancí prezidentské moci, která deformuje tradiční model brzd a protivah (checks and balances). Zatímco formálně existuje systém rozdělení pravomocí mezi legislativní, výkonnou a soudní složku, v praxi prezident disponuje nástroji, které mu umožňují prosazovat svou vůli i na úkor ostatních složek moci. Prezident má pravomoc rozpustit dolní komoru parlamentu – Státní dumu – v případě opakovaného odmítnutí

³⁴ Federální ústavní zákon ze dne 6. listopadu 2020 N 4-FKZ „O vládě Ruské federace“
<https://base.garant.ru/74865733/>

³⁵ Článek č.125 Ústavy Ruské federace. Dostupné z:
https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_28399/af8d726b0c367d7c0c191c947cfb161464a01cd7/

jím navrženého předsedy vlády nebo v případě vyjádření nedůvěry vládě, tím získává kontrolu nad legislativním procesem, přičemž parlamentu zároveň chybí efektivní prostředky, jak tuto moc vyvažovat.

Parlament může sice vyslovit vládě nedůvěru, avšak v podmínkách silné prezidentské dominance zůstává tento nástroj spíše formálním než reálným omezením prezidentské moci. Podobně Ústavní soud Ruské federace má na základě ústavy pravomoc přezkoumávat ústavnost zákonů, avšak jeho nezávislost je v praxi oslabena vlivem exekutivy, která si zajišťuje kontrolu nad klíčovými personálními rozhodnutími v soudní sféře. Konečně prezident disponuje právem veta vůči parlamentním zákonům, což mu umožňuje účinně blokovat legislativní iniciativy, které by nebyly v souladu s jeho politickými záměry. Výrazná asymetrie v rozdělení pravomocí má důsledky pro fungování demokratických institucí, které se stávají spíše nástroji exekutivní kontroly než nezávislými složkami moci. Tato dynamika bude dále rozebrána v následující kapitole, která se věnuje specifickému postavení prezidenta jako dominantní figury v institucionálním rámci ruské politiky.

7. Ústavní vymezení a mocenské vztahy

Politický systém Ruské federace je charakteristický komplexní institucionální strukturou, která zahrnuje tři základní mocenské složky vzájemně propojené asymetrickým mocenským vztahem s výraznou dominancí prezidentské instituce. Tento systém, ustavený ústavou z roku 1993, představuje specifický model státního zřízení, jenž formálně deklaruje demokratické principy, avšak v praxi vykazuje silné autoritativní tendence. Politický systém Ruské federace je ústavně definován jako systém vycházející z principu suverenity lidu, kdy "nosičem suverenity a jediným zdrojem moci v Ruské federaci je její mnohonárodnostní lid" (čl. 3, odst. 1 Ústavy RF). Tento fundamentální princip je dále rozpracován ustanovením, že "lid vykonává svou moc přímo a také prostřednictvím orgánů státní moci a orgánů místní samosprávy" (čl. 3, odst. 2). Ústava přitom explicitně stanoví, že "nejvyšším přímým vyjádřením moci lidu jsou referendum a svobodné volby" (čl. 3, odst. 3). Institucionální architektura státní moci je strukturována do komplexního systému orgánů, kdy "státní moc v Ruské federaci vykonávají prezident Ruské federace, Federální shromáždění (Rada federace a Státní дума), vláda Ruské federace, soudy Ruské federace" (čl. 11, odst. 1). Tento systém je doplněn o vertikální dimenzi dělby moci, když "státní moc v subjektech Ruské federace vykonávají jimi vytvářené orgány státní moci" (čl. 11, odst. 2).

7.1 Postavení prezidenta v ruském politickém systému

Klíčovou pozici v politickém systému zaujímá prezident, který je ústavně definován jako "hlava státu" (čl. 80, odst. 1). Jeho ústavní postavení je posíleno rolí "garanta Ústavy Ruské federace, práv a svobod člověka a občana" (čl. 80, odst. 2). Prezident Ruské federace zaujímá v politickém systému výjimečné postavení charakteristické mimořádně rozsáhlými ústavními pravomocemi. Přestože formálně není součástí žádné z tradičních mocenských složek, vystupuje jako klíčový koordinační činitel zajišťující jejich vzájemnou součinnost a fungování. Prezident disponuje rozsáhlými pravomocemi v oblasti určování politického směřování státu, když "v souladu s Ústavou Ruské federace a federálními zákony určuje základní směry vnitřní a zahraniční politiky státu" (čl. 80, odst. 3). Specifickým rysem ruského politického systému je koncentrace koordinační pravomoci v rukou prezidenta, který "zajišťuje koordinované fungování a součinnost orgánů státní moci" (čl. 80, odst. 2). Tato pravomoc ve spojení s jeho rolí garanta ústavy vytváří předpoklady pro dominantní postavení prezidentské instituce v systému dělby moci.

V oblasti legislativního procesu disponuje prezident významným souborem pravomocí. Mezi jeho klíčové kompetence patří vyhlášení voleb do Státní dumy a právo na její rozpuštění za podmínek stanovených ústavou, disponuje zároveň právem zákonodárné iniciativy, kdy může předkládat návrhy zákonů Státní dumě. Zásadní je jeho právo suspenzivního veta vůči přijatým zákonům, které vyžaduje opětovné projednání zákona v komorách Federálního shromáždění. Prezident také může iniciovat ústavní změny a předkládat návrhy na revizi ústavy.

V oblasti soudní moci má prezident právo obracet se na Ústavní soud s žádostí o posouzení ústavnosti normativních aktů a s žádostí o výklad ústavy. Tato pravomoc mu umožňuje významně ovlivňovat interpretaci ústavního práva a fungování ústavního systému. Zvláště významné jsou prezidentské pravomoci v oblasti zahraniční politiky a obrany. Jako hlava státu určuje základní směry zahraniční politiky, vede mezinárodní jednání a podepisuje mezinárodní smlouvy. V bezpečnostní a vojenské oblasti vystupuje prezident jako vrchní velitel ozbrojených sil s právem jmenovat a odvolávat nejvyšší vojenské velení. Stojí v čele Bezpečnostní rady Ruské federace, která je ústavním orgánem připravujícím prezidentská rozhodnutí v oblasti zajištění bezpečnosti státu, společnosti a jednotlivců před vnitřními i vnějšími hrozbami. Prezident také schvaluje vojenskou doktrínu Ruské federace.

Zatímco ústava deklaruje lid jako jediný zdroj moci, institucionální mechanismy samotné ústavy umožňují výraznou centralizaci rozhodovacích procesů a omezení reálné politické participace. Tento rozpor mezi ústavní teorií a politickou praxí představuje charakteristický rys ruského politického systému, který formálně zachovává demokratické principy, avšak prostřednictvím specifické institucionální architektury umožňuje etablování autoritativních prvků vládnutí.

8. Období Borise Jelcina

Prezidentství Borise Nikolajeviče Jelcina (1991–1999) bylo jedním z nejkontroverznějších období v moderních ruských dějinách. Toto období nejen formovalo politický, ekonomický a sociální vývoj země po rozpadu Sovětského svazu, ale také zanechalo hluboké stopy v jejím institucionálním a mocenském uspořádání. Jelcinovo vedení bylo poznamenáno zásadními systémovými změnami, které měly dalekosáhlé důsledky, ale zároveň vyvolávaly ostré spory a kontroverze. Jelcin převzal vedení Ruské federace v době hluboké transformace, kdy se země pokoušela přejít od autoritářského systému k demokratickým institucím a tržní ekonomice. Přestože počáteční očekávání zahrnovala naděje na rychlé reformy a demokratizaci, realita byla zcela odlišná. Tento přechod byl provázen strukturálními slabinami, politickými konflikty a řadou neúspěšných reforem, které měly vážné dopady na životní úroveň obyvatelstva a stabilitu státu.

Jedním z klíčových rysů Jelcinovy éry bylo neustálé napětí mezi exekutivní a legislativní mocí. Podle Lilie Ševcovové bylo Jelcinovo prezidentství charakterizováno „souběžnou krizí moci a autority“, kdy konflikty mezi prezidentem a parlamentem oslabovaly schopnost vlády efektivně řídit stát. Nejvýrazněji se tyto konflikty projeví během ústavní krize v roce 1993, která vytvořila precedenty pro další centralizaci prezidentské moci. Ševcovová rovněž upozorňuje, že Jelcinovo vedení bylo poznamenáno „neustálým soupeřením mezi mocenskými skupinami“,³⁶ což často vedlo k politické paralýze a oslabení demokratických institucí. Toto období ilustruje, jak zásadní transformační procesy mohou být poznamenány nejen systémovými změnami, ale také mocenskými konflikty, které mají dlouhodobé důsledky pro charakter politického systému. Konflikt mezi prezidentem a Dumou vyústil v častou nefunkčnost legislativního procesu, což omezilo schopnost vlády provádět reformy a výrazně ovlivnilo způsob, jakým byly reformy implementovány. Tento vývoj měl zásadní dopad na politické a ekonomické uspořádání Ruska a položil základy pro pozdější konsolidaci superprezidentského režimu.

8.1 Dekretokracie

Prezident Boris Jelcin během svého prvního funkčního období často využíval prezidentských dekretů jako nástroje k prosazování reforem a centralizaci moci. Tento přístup,

³⁶ Shevtsova, L. F. (1999). Rezhim Borisa El'tsina. Rosspen. Str. 7.

označovaný jako „dekretokracie“, umožnil prezidentovi obejít standardní legislativní procesy a jednat rychle, často však na úkor demokratických principů a dlouhodobé stability. Dne 15. listopadu 1991 Jelcin vydal celkem 10 dekretů, které ilustrují rozsah a zaměření jeho exekutivní moci. Níže rozeberme některé klíčové z nich.

Dekret č. 207³⁷ například ustanovil nové Ministerstvo zemědělství RSFSR spojením dvou dřívějších institucí – Ministerstva zemědělství a potravinářství RSFSR a Státního výboru pro pozemkovou reformu a podporu farmářů.

Dekret č. 208³⁸ jmenoval Alexandera Titkina ministrem průmyslu RSFSR. Toto rozhodnutí bylo součástí širší snahy Jelcina kontrolovat klíčové průmyslové sektory prostřednictvím jmenování loajálních jednotlivců do strategických pozic. Tyto dekry byly součástí širší strategie Jelcina na restrukturalizaci státní správy a transformaci ekonomiky. Jelcinovy kroky však často postrádaly širší institucionální podporu a byly vnímány jako autoritativní. Lilie Ševcovová uvádí, že „Jelcinovy dekry se staly symbolem jeho centralizovaného stylu vlády, který posiloval prezidentskou moc na úkor ostatních složek státní moci“.³⁹

Dekret č. 213⁴⁰, který se zaměřil na liberalizaci zahraničního obchodu, představoval významný krok k otevření ruské ekonomiky mezinárodním trhům. Tento dekret umožnil všem registrovaným podnikům na území RSFSR účastnit se zahraničně-ekonomické činnosti bez speciální registrace. Přestože měl tento krok přilákat zahraniční investice a stabilizovat vnitřní trh, vedl také k posílení závislosti Ruska na externích trzích a oslabení domácích podniků.

Vydat takový počet dekretů během jediného dne bylo v tehdejší politické kultuře bezprecedentní a zdůraznilo, jak centralizovaný byl rozhodovací proces v rukou prezidenta. Tento styl vládnutí, někdy označovaný jako „dekretokracie“, ukazuje, jak Jelcin využíval

³⁷ Ukaz Prezidenta RF. (1991, 15 listopadu). O Ministerstve sel'skogo khozyaystva RSFSR (č. 207). Dostupné z <https://yeltsin.ru/archive/act/33746>.

³⁸ Ukaz Prezidenta RF. (1991, 15 listopadu). O Ministre promyshlennosti RSFSR (č. 208). Dostupné z <https://yeltsin.ru/archive/act/33660>.

³⁹ Shevtsova, L. F. (1999). Rezhim Borisa El'tsina. Rosspen. Str.14.

⁴⁰ Ukaz Prezidenta RF. (1991, 15 listopadu). O liberalizatsii vneshneekonomicheskoy deyatel'nosti na territorii RSFSR (č. 213). Dostupné z <https://yeltsin.ru/archive/act/33751>.

výkonných pravomocí k obcházení parlamentu a dalších institucí, které by mohly jeho kroky zpomalit nebo zpochybnit. Na jedné straně tento typ vladnutí umožnil rychlé prosazování reformem, na druhé straně však prohloubil politickou nestabilitu a vedl k oslabení důvěry veřejnosti ve státní instituce. Během Jelcinova prezidentství se dekrety staly hlavním nástrojem pro prosazování klíčových politických a ekonomických rozhodnutí, což často vyvolávalo kontroverze a přispělo k obrazům jeho vlády jako chaotické a autoritativní.

Celkem bylo během tohoto roku (1991) vydáno 120 prezidentských dekretů, dále se pokouším vydání analyzovat. Červencové dekrety, kterých bylo vydáno 24, představují spíše počáteční fázi reformního procesu, kdy byly zahajovány strukturální změny v rámci státních institucí a společnosti. Například dekret o oddělení politických stran od státních orgánů symbolizoval snahu oslabit přímý vliv Komunistické strany na veřejnou správu. Reformy v oblasti vzdělávání, iniciované prioritními opatřeními, zároveň ukazují na úsilí o dlouhodobou restrukturalizaci sociálních systémů. Tento soubor dekretů byl spíše koncepční a zaměřoval se na přípravu transformačního rámce.

Srpen 1991 přinesl zlom, který se projevil jak ve zvýšeném počtu dekretů (64), tak v jejich povaze. Srpnový puč a jeho potlačení nejen urychlily proces dekomunizace, ale také zdůraznily nutnost posilování federální suverenity. Pozastavení činnosti Komunistické strany RSFSR a uznání nezávislosti Estonska a Lotyšska patří mezi kroky, které signalizovaly zásadní změnu politické orientace země. Kromě těchto opatření byly vydávány dekrety upravující nouzové postupy a nové kompetence státních orgánů, což odráží krizový charakter rozhodování. V tomto období se začaly formovat nové struktury, které měly být základem moderního federálního státu.

Záříjové dekrety, ačkoli byly v menším počtu (celkem devět), pokračovaly v procesu konsolidace změn. Vytváření nových vládních institucí a ekonomické podpory, zejména pro regiony, ukazuje na snahu o udržitelnost transformačního procesu a o řešení akutních sociálně-ekonomických problémů. Retrospektivní revize dekretů přijatých během srpnového puče podtrhuje snahu o legitimizaci nových pořádků a stabilizaci vládních struktur.

Analýza ukazuje, že dekretální politika roku 1991 byla zřetelně rozdělena do tří fází. První, červencová fáze, měla převážně přípravný a reformní charakter, orientovaný na dlouhodobé změny. Srpnová fáze byla reakcí na politickou krizi, kdy došlo k zásadnímu zrychlení transformace a přijetí rozhodnutí s dalekosáhlými důsledky. Záříjová fáze pak představovala konsolidaci těchto změn a náznak snahy o stabilizaci situace. Analýza charakteru

vydávání prezidentských dekretů v RSFSR v roce 1991 odhaluje výraznou dynamiku, která byla do značné míry reaktivní a krizová. Skutečnost, že během jednoho roku bylo přijato celkem 120 dekretů, naznačuje nejen potřebu rychlé politické akce, ale také dočasný přechod od standardního legislativního procesu k formě vládnutí, která byla více centralizovaná a méně demokratická. Rychlé tempo přijímání dekretů bylo do značné míry podmíněno turbulentním obdobím, kdy se stát nacházel v krizové situaci charakterizované rozpadem centrální moci Sovětského svazu a zásadními změnami ve struktuře správy. Prezidentské dekrety sloužily jako nástroj okamžité reakce na urgentní problémy, jako byly otázky státní suverenity, ekonomické transformace či bezpečnostní stabilizace. Z hlediska efektivity a krátkodobé schopnosti řešit krizi bylo toto rozhodování funkční, neboť umožňovalo překlenout institucionální vakuum a eliminovat nejzávažnější hrozby.

Na druhé straně reaktivní charakter dekretální politiky přinášel i významné nevýhody. Především šlo o obcházení standardních legislativních procesů a oslabení parlamentu jako klíčového orgánu demokratické kontroly. Tento přístup mohl přispět k silné koncentraci moci v rukou prezidenta a jeho okolí, čímž byly položeny základy autoritativních tendencí, které se v ruské politice projeví v následujících letech. Rovněž rychlost rozhodování často vedla k přijímání opatření bez dostatečné analýzy jejich dlouhodobých dopadů, což mohlo vyústit v nestabilitu a potřebu následných úprav. Z hlediska politického procesu lze hodnotit tento přístup jako dvousečný. Na jedné straně umožnil překonat akutní fázi krize, na straně druhé však oslabil principy demokratického vládnutí a podkopal důvěru v transparentnost politického rozhodování. Zůstává otázkou, zda mohlo být dosaženo podobných výsledků prostřednictvím konzultativnějšího přístupu, nebo zda byla radikální rychlost skutečně jediným možným řešením.

Výsledky rychlých a nepromyšlených reforem prováděných v 90. letech především prostřednictvím dekretů na sebe ale nenechaly dlouho čekat. Tato opatření, přijatá bez pečlivé analýzy důsledků a institucionální podpory, vedla k destabilizaci ekonomiky a sehrála důležitou roli při formování předpokladů pro krizi v roce 1998. Prudká liberalizace cen způsobila hyperinflaci, která zničila úspory občanů a oslabil domácí trh. Privatizace, prováděná bez vytvoření efektivních tržních institucí, soustředila majetek v rukou omezeného počtu lidí, čímž se zvýšila sociální nerovnost. Finanční politika vlády, včetně masivní emise vládních krátkodobých dluhopisů (GKO) ke krytí rozpočtového deficitu, vedla k nadměrné dluhové

zátěži.⁴¹ Finanční krize z roku 1998, která vypukla v létě, se stala pro Borise Jelcina jednou z nejtěžších zkoušek prezidentství, zejména během jeho druhého funkčního období. Ekonomická katastrofa měla zničující dopad nejen na ekonomiku země, ale i na politický systém. Po krizi se ukázalo, že prezidentská administrativa postrádá jasné strategické plány k překonání důsledků. Existuje dojem, že Jelcin prakticky přestal věnovat pozornost ekonomickým otázkám a zaměřil se na jinou prioritu – hledání nástupce, který by dokázal udržet kontinuitu moci a průběh reforem.

8.2 Efekt „rodiny“ na politický proces

Myšlenka nástupnictví moci vznikla v roce 1996 po Jelcinově vítězství v prezidentských volbách. Prezidentská administrativa poté začala diskutovat o strategii vytvoření „strany u moci“, která by mohla zajistit pokračování reforem a čelit opozici. Po volbách se kvůli zhoršení prezidentova zdravotního stavu a poklesu jeho politické aktivity začaly elity, které podporovaly Jelcina, rozpadat. Místo „strany u moci“ zatím se objevila neformální struktura známá jako *rodina*. „Režim se postupem času, zejména v souvislosti se zhoršujícím se zdravotním stavem Borise Jelcina, stále více proměňoval v jakýsi carský dvůr, kde začali vládnout nejen prezidentovi oblíbenci, ale také členové jeho rodiny.“⁴² Tento fenomén „rodiny“, zahrnoval úzký kruh prezidentových důvěrníků, mezi nimiž byli nejen příbuzní jako Taťána Djačenko, ale také klíčoví spolupracovníci, například Valentin Jumašev a Boris Berezovskij. Tato skupina tvořila rozhodnutí založená nejen na zájmech státu, ale také na touze udržet si své pozice a vliv. Vznik „rodiny“ lze vysvětlit dvěma hlavními důvody. Za prvé, prezidentův zdravotní stav a zjednodušení rozhodovacích procesů ho učinily závislým na úzkém okruhu důvěryhodných lidí. Za druhé, nedostatek rozvinutého stranického systému a nedokonalá legislativa vytvořily vakuum, které bylo vyplněno stínovými strukturami. Vliv „rodiny“ sice zajistil určitou stabilitu, ale zároveň otevřel dveře korupci a zneužívání, o jmenování do vysokých funkcí se často rozhodovalo na základě osobní loajality.

⁴¹ Struchenevskii, A. A. (1999). Makroekonomicheskie predposylki finansovogo krizisa 1998 goda. *Ekonomicheskii Zhurnal Vyshei Shkoly Ekonomiki*, 1, 82–89. Str. 83.

⁴² Shevtsova, L. F. (1999). *Rezhim Borisa El'tsina*. Rosspen. Str. 293.

8.3 Nastupce, personalizace instituci prezidenství

Již v roce 1995 začal Boris Jelcin uvažovat o svém nástupci a tuto roli nabídl některým svým blízkým spolupracovníkům. Mezi navrhovanými kandidáty byl tehdejší premiér Viktor Černomyrdin a starosta Moskvy Jurij Lužkov. Černomyrdin byl vnímán jako pragmatický politik s vazbami na klíčová odvětví ruské ekonomiky, zejména plynárenský a ropný sektor. Jeho kandidatura však nezískala větší podporu, což bylo způsobeno jak vnitřními rozpory v Jelcinově administrativě, tak narůstajícím vlivem mladých reformátorů. Jelcin při hledání nástupce dlouho váhal mezi různými kandidáty, které lze zhruba rozdělit do dvou kategorií: „jemu podobní“ a „jeho protikladní“. Mezi prvními byli Viktor Černomyrdin a Jevgenij Primakov.⁴³ Primakovova popularita, jeho nezávislost a ochota spolupracovat s opozicí však vyvolaly v „rodině“ obavy, které vedly k jeho rezignaci. Do „opačné“ kategorie patřili mladí reformátoři jako Boris Němcov a Sergej Kirijenko. Prezidentovi ale také nevyhovovala jejich nezávislost a omezené zkušenosti. Po řadě neúspěšných pokusů padla volba na Vladimira Putina, který v té době působil jako ředitel KGB. Vladimir Putin upoutal Jelcinovu pozornost svou výkonností a ochotou převzít odpovědnost. Rychle se etabloval jako rozhodující politik, zejména v kontextu druhé čečenské války, což přispělo k růstu jeho popularity. Úspěchy ruských jednotek a Putinova schopnost rozhodného jednání se staly základem jeho pozitivního obrazu. V měsících před volbami Putinova podpora mezi obyvatelstvem rychle rostla a koncem roku 1999 se stal lídrem prezidentského klání.

⁴³ Shevtsova, L. F. (1999). Rezhim Borisa El'tsina. Rosspen. Str. 333.

9. Období Vladimira Putina

Zatímco Jelcinovo období bylo charakterizováno jako „tranzitní“, jehož cílem byla reforma ruské společnosti, přechod k tržní ekonomice a demokratickým institucím. S nástupem Putina došlo k přechodu od „tranzitního režimu“ ke „režimu konsolidace“.⁴⁴ Zásadním rozdílem mezi Jelcinem a Putinem byla rovněž jejich osobní politická strategie a personalizace politického procesu. Zatímco Jelcin byl vnímán jako charismatický, avšak často neefektivní lídr, Putin se prezentoval zpočátku jako mladý, rozhodný vůdce, který přináší stabilitu. Putinův styl vládnutí byl inspirován jejího zkušenosti v KGB a kladl důraz na správu založenou na kontrole a administrativní efektivitě, což posílilo jeho prvotný obraz jako vůdce schopného udržet pořádek a bezpečnost.

9.1 Transformace politického systému

Vladimir Putin po svém nástupu k moci systematicky restrukturalizoval ruský politický a ekonomický systém, přičemž nahradil původní oligarchy z Jelcinovy éry novou elitou, známou jako „silovarchové“. Byli to jednotlivci, často s pozadím v bezpečnostních složkách, kteří hráli skoro klíčovou roli při konsolidaci moci kolem prezidenta a transformaci odvětví ekonomiky. Podle Treismana vznikl nový model „silovarchie“,⁴⁵ v němž bývalí členové KGB a dalších bezpečnostních složek převzali kontrolu nad významnými podniky a vytvořili unikátní politicko-ekonomický řád. Silovarchové získali vliv na strategické sektory, jako je energetika, obrana a média, a spojili průmyslový a finanční kapitál s bezpečnostními strukturami. Tato struktura umožnila státu kombinovat tradiční autoritářské nástroje, jako je sledování, cenzura a zastrahování, s ekonomickou centralizací. Jedním z hlavních představitelů tohoto systému byl Igor Sečín⁴⁶, dlouholetý Putinův spolupracovník a předseda Rosněfti, který významně posílil vliv státu na ropný průmysl po zničení společnosti Jukos.

V ruském politickém systému po Putinově nástupu do funkce v roce 2000 a zejména po jeho opětovném zvolení v roce 2012 je role premiéra, a tím pádem i vlády, silně podřízena

⁴⁴ Sakwa, R. (2001). Rossijskij rezhim: Ot El'tsina k Putinu. In Rossiya vchera, segodnya, zavtra. Tsentr izucheniya politicheskikh sistem. Str. 5.

⁴⁵ Treisman, D. (2007). Putin's Silovarchs: Politics and Economy in Russia under Vladimir Putin. Slavic Review, 66(1), 43–47. Str. 45.

⁴⁶ Tamtéž, Str. 46.

prezidentovi. Ačkoliv existuje premiér a vláda, jejich vliv na rozhodovací procesy je výrazně omezený a prezident zůstává hlavní silou, která určuje směr politiky tím že jmenuje a odvolává vládu, Putin vykonává nejen roli hlavy státu, ale v podstatě i roli hlavy vlády, čímž se posouvá ruský systém směrem k autoritářskému prezidentskému režimu. Podle R. Elgieho⁴⁷ by tento typ vládnutí mohl být považován za neúplný nebo deformovaný semi-prezidencialismus, kde premiér a kabinet jsou silně subordinováni vůči prezidentovi a nemají takovou autonomii jako v plně funkčních semi-prezidencialistických systémech, jako je například Francie. Pod Putinovým vedením došlo k postupné erozi rovnováhy mezi prezidentským a premiérským vlivem, která by normálně byla charakteristická pro semi-prezidencialismus. V roce 2000, kdy Putin poprvé nastoupil do úřadu, existovala teoretická možnost, že premiér mohl hrát nějakou roli v politickém rozhodování. Nicméně s postupem času, a zejména po jeho opětovném zvolení v roce 2012, byla tato role oslabena, i když Vladimir Putin nebyl prezidentem, i tak sehrál roli ve ruské politice. V období mezi lety 2008 a 2012, kdy kvůli ústavním omezením nemohl pokračovat ve funkci prezidenta, se Putin soustředil na pozici předsedy vlády a na posilování své politické moci prostřednictvím „Jednotného Ruska“. V roce 2008, po změnách v předpisech strany „Jednotné Rusko“, se Vladimir Putin stal jejím oficiálním lídrem,⁴⁸ i když se do strany formálně nepřipojil. Tento krok byl technicky dobře připravený a velmi rychle zaregistrován Ministerstvem spravedlnosti (Ministerstvo Justicii), což umožnilo Putinovi stát se lídrem strany bez nutnosti vstoupit do jejích řad.

Putin souhlasil s tímto krokem až po svém odchodu z funkce prezidenta. Budoucí prezident Dmitrij Medveděv, který byl zároveň členem „Jednotného Ruska“, tuto změnu označil za logickou a v souladu s tím, co se již dávno dělo v praxi, kdy Putin fakticky působil jako neformální lídr strany. Tento krok ukazuje na skutečnost, že „Jednotné Rusko“ je ve své podstatě politickým nástrojem pro upevnění Putinovy moci. I když Putin nebyl formálně předsedou strany po celé své prezidentské období, jeho politické vlivy a rozhodnutí vždy výrazně ovlivňovaly směřování strany, která sloužila jako klíčová podpora jeho politických cílů.

⁴⁷ Elgie, R. (2007). Semi-presidentialism: Concepts, consequences and contesting explanations. *Taiwan Journal of Democracy*, 3(2), 53–71. Str. 62.

⁴⁸ Lenta.ru. (2008, April 15). Vladimir Putin izbran predsedatelem "Yedinoy Rossii". Retrieved from <https://lenta.ru/news/2008/04/15/invite/>

Putinovo rozhodnutí jmenovat premiéry z řad loajálních osob (například Dmitrije Medvěděva) a změny v legislativě, které omezovaly pravomoci premiéra a vlády, vedly k centralizaci moci v prezidentském úřadu. Tento trend již není v souladu s Elgieho teorií semi-prezidencialismu, který varuje, že v systémech, kde je prezident silný, může premiér čelit vážným překážkám, pokud se jeho politika nezhoduje s prezidentským směřováním. V Rusku je premiér spíše technickým operátorem než nezávislým politikem, a rozhodnutí prezidenta jsou klíčová pro formování vládní politiky.

Státní Duma hraje pouze formální roli v procesu schvalování kandidáta na funkci premiéra a může se podílet na vyslovení nedůvěry vládě, nicméně je nutné zdůraznit, že konečné rozhodnutí zůstává v rukou prezidenta, který má pravomoc rozpustit Dumu v případě nesouladu mezi ní a jeho rozhodnutím. Zatímco ministerstva (např. Ministerstvo vnitra, Federální bezpečnostní služba, Ministerstvo obrany a Ministerstvo spravedlnosti) podléhají přímo prezidentovi, premiér nad nimi nemá kontrolu. Aktuálně prezident Ruské federace řídí zhruba 20 federálních orgánů výkonné moci, což představuje přes 20 % z jejich celkového počtu.⁴⁹ Pravomoci vlády se tak omezují na minimální koordinaci těchto orgánů.

9.2 Centralizace moci

V 90. letech byl stranický systém v Rusku charakterizován vysokou fragmentací, nízkou stabilitou a nedostatečnou konsolidací.⁵⁰ V tomto období existovalo velké množství malých stran, z nichž žádná nezískala dominantní pozici. Fragmentace byla spojena s vysokou volatilitou voličských preferencí a rolí nezávislých politiků, kteří nebyli napojeni na konkrétní strany, ale spíše na regionální nebo sektorové zájmové skupiny. Na přelomu tisíciletí, po nástupu Vladimira Putina, se stranický systém transformoval do podoby, kdy politické strany byly kontrolovány Kremlem a začleněny do formální i neformální hierarchie vládní moci, tato transformace byla spojena s poklesem plurality stran a vznikem dominantní strany Jednotné Rusko, která se stala hlavním aktérem na parlamentní i regionální úrovni.

⁴⁹ Kondrashev, A. A. (2018). Super-presidential republic in Russia: Myth or reality? *Courier of Kutafin Moscow State Law University (MSAL)*, (6), 34–42. Str. 40.

⁵⁰ Gel'man, V. (2008). Party Politics in Russia: From Competition to Hierarchy. *Europe-Asia Studies*, 60(5), 913–930. <https://doi.org/10.1080/09668130802161165>. Str. 914.

9.3 Dominance Jednotného Ruska

Jednotné Rusko bylo vytvořeno v roce 2001 sloučením několika prokremelských uskupení. Rostoucí dominance Jednotného Ruska vedla k marginalizaci opozice, která ztratila schopnost efektivně konkurovat. Komunistická strana Ruské federace a liberální strany jako Jabloko nebo SPS byly postupně vytlačeny na okraj politického systému. Politická soutěž byla omezena na kontrolovanou opozici, zatímco skutečně nezávislé strany čelily represím nebo byly kooptovány.

Jedním z hlavních aspektů tohoto systému byla změna volebního mechanismu na úrovni regionálních vlád. V roce 2004⁵¹ byly přímé volby guvernérů zrušeny na základě iniciativy prezidenta Vladimira Putina, který tento krok ospravedlňoval nutností „posílení vertikály moci“ a bojem proti terorismu po tragédii v Beslanu. Nová legislativa přenesla jmenování guvernérů na prezidenta, přičemž místní parlamenty měly pouze formální roli schvalování kandidátů navržených prezidentem. Abolice přímých voleb guvernérů oslabila autonomii regionů a posílila moc Kremlu.⁵² Tímto způsobem byla alespoň nějaká politická decentralizace, která byla charakteristická pro dřívější post-sovětskou éru, postupně nahrazena centralizovaným řízením, což přispělo k upevnění Putinovy moci a stabilitě jeho režimu. Regionální vlády, které dříve měly politickou a ekonomickou nezávislost, byly nyní pod přímým dohledem centra.

Tento stav se však změnil v roce 2012, kdy byl přijat zákon o návratu přímých voleb guvernérů. Nová pravidla zavedla několik filtrů, včetně tzv. prezidentského a municipálního filtru, které výrazně omezily možnosti skutečně nezávislých kandidátů na registraci. Filtry vyžadovaly podporu 5–10 % místních poslanců nebo starostů v minimálně třech čtvrtinách obcí daného regionu.⁵³ Prezident Ruské federace navíc získal pravomoc konzultovat nominace s jednotlivými kandidáty. Takzvaný „prezidentský filtr“ stanovuje, že politické strany budou

⁵¹ Ukaz Prezidenta Rossiyskoy Federatsii ot 27 dekabrya 2004 g. N 1603 "O poryadke rassmotreniya kandidaturo na dolzhnost' vysshego dolzhnostnogo litsa". ConsultantPlus. Dostupné z <https://www.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc&base=LAW&n=58532#ojN62XUqeRf0gJ8p>

⁵² Ross, C. (2010). Federalism and inter-governmental relations in Russia. *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, 26(2), 165–187. <https://doi.org/10.1080/13523271003712476>. Str. 172.

⁵³ Gosduma vernula vybory gubernatorov. (2012, April 25). Lenta.ru. Retrieved from <https://lenta.ru/news/2012/04/25/third/>

nominovat kandidáty na post guvernéra po konzultaci s prezidentem. Samotný prezident má přitom právo určovat postup a nutnost těchto konzultací.

9.4 Authokratické prvky vládnutí

Ruský stát pod Putinovým vedením zajišťuje silný vliv na hlavní mediální kanály, což mu umožňuje vytvářet a udržovat pozitivní obraz vlády. Sílicí cenzura a potlačování nezávislých novinářů a aktivistů byly klíčovými nástroji pro kontrolu veřejného diskurzu. Zároveň došlo k výraznému omezení svobody tisku, což ještě více podtrhlo autoritářský charakter vládnoucího režimu. Ruský stát má rovněž silný vliv na internetová média, kde se prosazují silné kontroly a blokace stránek považovaných za nepřátelské vůči vládě. V posledních letech se v Rusku stále častěji diskutuje o „zahraničních agentech“, což je termín, který byl zaveden ruskou vládou k označení organizací a jednotlivců, kteří podle Kremlu dostávají finanční nebo jinou podporu ze zahraničí a mohou tak být považováni za nástroje cizích vlivů. Medveděv sice v roce 2008 naznačil, že by mohly být provedeny změny, které by regionům vrátily část autonomie, ale tyto iniciativy vedly spíše k další centralizaci, než k opravdovému obnovení demokratických voleb. V roce 2012 byl za vlády Putina zaveden systém částečně obnovených voleb, ale s přísnými podmínkami, které prezidentovi umožňovaly vetovat kandidáty na guvernéry. Tento systém zajišťoval, že Kreml si udržel kontrolu nad jmenováním regionálních lídrů.⁵⁴

V roce 2012 byl v Rusku přijat zákon,⁵⁵ který vyžaduje, aby všechny organizace, které obdržely finanční prostředky z ciziny a zapojují se do politické činnosti, byly zaregistrovány jako „zahraniční agenti“. Tento zákon se stal jedním z hlavních nástrojů, jak vláda kontroluje a omezuje činnost nezávislých organizací. Podle tohoto zákona mohou organizace, které jsou označeny za „zahraniční agenty“, čelit právním důsledkům, včetně vysokých pokut a uzavření jejich činnosti. V praxi se tento zákon stal nástrojem pro omezování občanských práv a svobod, protože organizace, které jsou označeny tímto termínem, čelí veřejné stigmatizaci a mohou mít

⁵⁴ Ross, C. (2010). Federalism and inter-governmental relations in Russia. *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, 26(2), 165–187. <https://doi.org/10.1080/13523271003712476>. Str. 174.

⁵⁵ Federal'nyy zakon ot 20.07.2012 № 121-FZ "O vnesenii izmeneniy v otdel'nye zakonodatel'nye akty Rossiyskoy Federatsii v chasti regulirovaniya deyatel'nosti nekommercheskikh organizatsiy, vopolnyayushchikh funktsii inostrannogo agenta". Ofitsial'nyy internet-portal pravovoy informatsii. Dostupné z <http://publication.pravo.gov.ru/Document/View/0001201207230003?index=1>

potíže s financováním i se samotnou existencí na poli veřejného životnícká a právní represe. Zahraniční agenti v Rusku nejsou jen organizace, ale také jednotlivci, tento termín je dnes v Rusku často používán v negativním kontextu, a jeho účelem je stigmatizovat a diskreditovat politické aktivisty, nezávislé novináře, nevládní organizace (NGO) a jiné subjekty,⁵⁶ které se angažují v politickém životě a mají spojení s cizími státy nebo mezinárodními organizacemi. Pravdou je, že v současném Rusku téměř kdokoli, kdo otevřeně nesouhlasí s oficiální rétorikou Kremlu, může být označen za „zahraničního agenta“. Tento zákon, původně zaměřený na neziskové organizace přijímající zahraniční financování, se v posledních letech rozšířil na jednotlivce, včetně novinářů, umělců a veřejně činných osob. Například známí ruští zpěváci jako Zemfira, která vyjádřila podporu opozičním názorům, či aktivisté jako Dmitrij Bykov, byli na základě tohoto zákona stigmatizováni. Významnou skutečností je však to, že v některých případech ani není nutné, aby byl budoucí „agent“ prokázán na základě faktů o zahraničním financování. Stačí, aby byly jeho aktivity považovány za „politické“ nebo „škodlivé“ pro stát, což dává úřadům značnou volnost v interpretaci a uplatňování zákona.

⁵⁶ Amnesty International. (2016). Russia: Four years of Putin's "foreign agents" law to shackle and silence NGOs. Amnesty International. Dostupné z <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2016/11/russia-four-years-of-putins-foreign-agents-law-to-shackle-and-silence-ngos-2/>

10. Komparace prezidentství Jelcina a Putina

V teorii semi-prezidencialismu, jak ji definuje Robert Elgie, představuje ruský politický vývoj po rozpadu Sovětského svazu pozoruhodný případ odchylky od klasického výkladu tohoto politického modelu. Elgieho koncepce semi-prezidencialismu předpokládá sdílení exekutivní moci mezi prezidentem a předsedou vlády s aktivní parlamentní kontrolou, ruská realita však vykazovala výrazné odlišnosti, které systém postupně posunuly směrem k autoritativnějšímu modelu vládnutí. Ústavní rámec z roku 1993 formálně nastavil parametry semi-prezidenčního systému: prezident byl přímo volen a disponoval významnými pravomocemi, včetně jmenování předsedy vlády, vydávání dekretů a vetování legislativy. Parlament (Státní дума) měl teoreticky schvalovat vládní návrhy a fungovat jako kontrolní mechanismus. V praxi se však tento model pod vedením Borise Jelcina zásadně proměnil, zaprvé z důvodu toho, že Jelcinovo prezidentství bylo charakteristické konfliktem mezi prezidentem a parlamentem.

Klíčovým rysem Jelcinova stylu vládnutí tak stala „dekretokracie“. Dekrety se staly hlavním prostředkem pro realizaci politických a ekonomických reforem, obcházejícím legislativní proces a parlamentní opozici. Tento přístup umožnil rychlé prosazování změn, zejména v ekonomické oblasti, kde Jelcin usiloval o přechod k tržnímu hospodářství a privatizaci. Na druhé straně však tento model vládnutí oslabil zásady demokratické kontroly a vytvořil nevyvážený systém, kde prezident disponoval takřka neomezenou pravomocí. Role předsedy vlády byla redukována na technokratický charakter, bez reálné politické autonomie. Premiér byl sice formálně odpovědný parlamentu, ale jeho pozice byla zcela závislá na prezidentově rozhodnutí

Personalizace moci byla dalším významným znakem Jelcinova prezidentství. Rozhodovací procesy se často soustředily kolem úzkého okruhu Jelcinových poradců a rodiny, což dále narušovalo institucionální rovnováhu. Tento fenomén, označovaný jako „rodina“, zahrnoval klíčové politické a ekonomické aktéry, kteří měli výrazný vliv na politiku prezidenta. Tato personalizace nejen oslabila oficiální státní struktury, ale také přispěla k rozmachu korupce a klientelismu.

Ve srovnání s Elgieho modelem semi-prezidencialismu vykazuje Jelcinova vláda několik zásadních rozdílů. Především chyběla efektivní dělba moci mezi prezidentem a premiérem. Prezident si přisvojil dominantní postavení, zatímco role parlamentu byla minimalistická. Tato koncentrace moci narušila klíčovou myšlenku semi-prezidentského modelu – sdílení exekutivní

odpovědnosti a vzájemnou kontrolu. Jelcinův režim se proto spíše blíží hybridnímu modelu s autoritativními rysy než skutečnému semi-prezidencialismu, proto prezidentství Borise Jelcina nelze plně charakterizovat jako semi-prezidentský systém podle definice Roberta Elgieho.

Následující Putinova vláda měla silnější vliv na politický systém, přičemž ruský parlament, Státní дума, ve srovnání s vládou Jelcina, se stal spíše nástrojem k legitimizaci prezidentovy moci než skutečným centrem politického rozhodování. Jelcinova éra byla charakteristická rychlou koncentrací moci, kdy prezident obcházel legislativu a oslaboval demokratické instituce. Putin tuto koncentraci dále institucionalizoval, vláda konsolidovala moc kolem samotného prezidenta a stranické struktury, zejména stranou Jednotné Rusko, které se stalo dominantní politickou silou. Parlament se tak stal spíše místem, kde byly schvalovány již předem dohodnuté zákony, než místem skutečné politické diskuse. Vladimír Putinova vláda v Rusku tak vykazuje mnoho znaků superprezidencialismu, což je politický systém, kde prezident má prakticky neomezenou moc a kde ostatní složky státní moci jsou silně podřízeny jeho vůli. V Rusku, zejména po návratu Putina do prezidentského úřadu v roce 2012, došlo k postupnému sloučení výkonné a legislativní moci v jeho osobě. Ačkoli formálně existuje parlament a vláda, jejich skutečná moc je podřízena prezidentovi a jeho straně „Jednotné Rusko“, která se stala nástrojem pro posílení prezidentovy moci v politickém systému. Tento systém je však sofistikovaně maskovaný dobře vybudovaným byrokratickým aparátem a silnou vertikálou moci, která zajišťuje efektivní správu a zdání institucionální legitimacy. Byrokratický systém pod Putinovým vedením byl pečlivě navržen tak, aby podporoval centralizaci rozhodovací pravomoci, přičemž formálně respektuje existenci demokratických institucí, jako je parlament či vláda. Ty však v praxi fungují jako prostředky legitimizace prezidentských rozhodnutí, nikoli jako autonomní nebo rovnocenné složky státní moci. Silná vertikála moci, která zahrnuje centrální i regionální úrovně, umožňuje efektivní implementaci rozhodnutí prezidenta na všech úrovních státní správy, tento model rovněž minimalizuje prostor pro opozici nebo odchylky od prezidentské linie. Vertikála moci zahrnuje nejen politické, ale také bezpečnostní složky a justici, čímž je zajištěna konzistence a kontrola nad výkonem státní správy. V případě Ruska se prezident stává centrální postavou, která dominuje politickému systému i bez nutnosti neustálé účasti ve stranických strukturách, protože kontroluje většinu rozhodovacích procesů a využívá silné propojení mezi státními institucemi a politickými stranami.

Zásadní rozdíl mezi těmito dvěma prezidenty spočívá ve způsobu správy moci. Jelcin byl typickým představitelem personalizované vlády, kde neformální vazby a rodinné vztahy hrály

významnou roli při rozhodování, zatímco Putin budoval stabilnější, institucionalizovaný systém, avšak na úkor pluralitní demokracie. Oba prezidenti nicméně sdílejí určité podobnosti. Oba usilovali o upevnění své moci, byť různými prostředky, a oba byli schopni přizpůsobit svůj přístup aktuálním politickým podmínkám. Zatímco Jelcinova strategie byla zaměřena na zajištění vlastní dominance v přechodném období, Putin přetvořil tento základ do pevně zakotveného autoritativního systému, v němž opozice hraje pouze marginální roli. Putinův superprezidencialismus, nazveme-li jej takto, nelze chápat pouze jako uchopení moci; jedná se o komplexní systém, který kombinuje prvky autoritativní vlády s prvky zdánlivé institucionální legitimacy, což umožňuje nejen efektivní správu, ale také zajištění dlouhodobé stability režimu.

11. Závěr

Politický systém Ruské federace prošel od přijetí ústavy v roce 1993 výraznou dynamickou proměnou, která ukazuje, že jej nelze chápat jako statickou kategorii, ale spíše jako strukturu, která se neustále přetváří v reakci na politické, ekonomické a společenské podmínky. V počáteční fázi po rozpadu Sovětského svazu byl ruský režim navržen jako semi-prezidentský systém, který teoreticky kombinoval prvky prezidentské a parlamentní demokracie. Tato rovnováha moci však byla v průběhu let narušována. Vývoj od éry Borise Jelcina po vládu Vladimira Putina dokládá, že dynamika ruského režimu směřovala k postupné koncentraci moci v rukou prezidenta. Období Borise Jelcina bylo charakterizováno pokusem o vytvoření nového politického systému, který by odpovídal demokratickým principům a zajišťoval rovnováhu mezi mocenskými složkami, avšak vyloučení parlamentu z rozhodování již tehdy signalizovalo první kroky k posilování výkonné moci. Jelcinova vláda ukázala, že semi-prezidentský systém, jak byl definován ústavou z roku 1993, neměl pevné základy v praxi, což bylo dále umocněno politickou nestabilitou a nejasnostmi ohledně rozdělení pravomocí mezi prezidentem, premiérem a parlamentem.

Vladimír Putin pak na Jelcinově základě vybuďoval systém, který se vzdaluje ideálu semi-prezidencialismu a stále více připomíná model superprezidencialismu. V tomto systému prezident ovládá nejen výkonnou, ale i legislativní a soudní moc, přičemž formální demokratické instituce zůstávají spíše nástroji legitimizace rozhodnutí výkonné moci. Tento vývoj je výsledkem nejen ústavního rámce, ale i Putinovy schopnosti konsolidovat moc prostřednictvím kontrolovaných voleb, dominance vládnoucí strany a centralizace rozhodovacích procesů. Na rozdíl od Jelcinovy personalizované vlády, která se spoléhala na neformální struktury, je Putinův režim institucionalizovaný, přičemž využívá silnou vertikálu moci k upevnění kontroly nad celým politickým systémem. Ruský režim tedy nelze jednoznačně klasifikovat podle západních modelů semi-prezidencialismu. Na jedné straně si zachovává určité formální znaky, jako je existence premiéra a parlamentu, na straně druhé vykazuje autoritativní tendence, kde prezident disponuje téměř neomezenou mocí. Tato proměnlivost ilustruje nejen limity teoretických konceptů při analýze ruského systému, ale také to, jak se politická moc přizpůsobuje specifickým historickým a kulturním podmínkám.

Závěrem této práce lze konstatovat, že analýza ruského politického systému, zejména v kontextu analýzy prezidentské složky moci, ukazuje na komplexní a proměnlivou povahu ruské politické struktury. Současný ruský režim představuje dynamický model moci, který balancuje

mezi autoritářskými praktikami a formálními demokratickými institucemi. Tato adaptabilita umožnila jeho přežití a rozvoj, avšak na úkor demokratických principů a skutečné dělby moci. V této transformaci se odráží nejen systémové slabiny ústavy z roku 1993, ale i schopnost jednotlivých aktérů přizpůsobit institucionální rámec svým politickým cílům. Rusko tak dnes stojí mimo tradiční kategorie semi-prezidentských nebo parlamentních režimů a vytváří vlastní, hybridní model politické moci. Hybridní model moci v Rusku pro tuto práci znamená, že režim nelze jednoznačně klasifikovat podle standardních politologických kategorií. Na jedné straně si zachovává rysy semi-prezidencialismu, na druhé straně však funguje jako systém autoritativní dominance, kde instituce slouží především k upevnění moci prezidenta. Zatímco Rusko v minulosti vykazovalo prvky semi-prezidentského systému, v současnosti lze říci, že tento systém už není plně funkční v původním slova smyslu. Místo toho máme co do činění s politickým režimem, který vykazuje rysy silného prezidentství, ve kterém je prezident hlavní politickou silou, a další politické složky, včetně parlamentu a vlády, se nacházejí pod jeho přímým vlivem.

Rusko za Putina se podle teorie Fisha stalo jasným příkladem superprezidentismu. Zatímco si země formálně zachovává prezidentsko-parlamentní systém, Putina dominance nad exekutivou, legislativou a politickým prostředím obecně proměnila politickou strukturu. V tomto systému má prezident nejen přímou kontrolu nad klíčovými politickými rozhodnutími, ale také uplatňuje vliv na soudní systém, média a politickou opozici. Fish také poukazuje na to, že v superprezidentských systémech často dochází k poklesu dělby moci. Prezident proto operuje s minimální kontrolou své moci, díky čemuž je Rusko méně demokratickým a více autoritářským režimem, navzdory jeho formálním demokratickým strukturám.

Hybridní model moci, který dnes pozorujeme v Rusku, velmi úzce napodobuje koncept superprezidencialismu, jak jej definoval M. Steven Fish. Superprezidencialismus je takto politický systém, v němž prezident soustřeďuje rozsáhlé pravomoci, zatímco ostatní složky státní moci, jako je legislativa nebo soudnictví, jsou výrazně oslabené a podřízené jeho vůli. Ruský režim tyto charakteristiky naplňuje ve více ohledech. Prezident má možnost samostatně přijímat klíčová rozhodnutí, včetně legislativních opatření, která prosazuje prostřednictvím dekretů (použití dekretů za období Vladimira Putina se snížilo ale ne zmizelo dokonce). Tento systém zároveň oslabuje horizontální kontrolní mechanismy, což je další klíčový prvek Fishova modelu. Ruský parlament, zejména Státní дума, a také soudnictví nejsou schopny efektivně omezovat prezidentskou moc. Tyto instituce fungují spíše jako nástroje legitimizace rozhodnutí výkonné moci než jako nezávislé složky státní správy. Tento aspekt Fish popisuje jako

„bezzubý parlament“ a závislé soudnictví, což přesně odpovídá ruské realitě. Dalším společným rysem je používání formální ústavnosti jako masky, která zakrývá skutečnou koncentraci moci. Ruský režim si udržuje zdání demokratické ústavnosti prostřednictvím voleb a existence parlamentu, avšak tyto procesy a instituce jsou v praxi kontrolovány a manipulovány prezidentskou mocí. Tento fenomén je charakteristický i pro superprezidencialismus, jenž není otevřeně autokratický, ale využívá demokratické procedury jako nástroj legitimizace. Významnou podobností je rovněž i personalizace politického procesu. Ruský systém je vysoce centralizovaný kolem osoby prezidenta, což Fish identifikuje jako klíčový prvek superprezidencialismu. Politický systém je navržen tak, aby koncentroval moc kolem jednoho aktéra, čímž se oslabuje autonomie ostatních institucí. V tomto prostředí není prostor pro skutečně nezávislou opozici, protože vládnoucí režim marginalizuje opoziční hlasy a kontroluje veřejný prostor. Hybridní model moci v Rusku je tak shodný superprezidencialismu, kdy formální demokratické struktury slouží jako prostředek k upevnění prezidentské dominance, zatímco ostatní mocenské složky ztrácejí svoji autonomii.

12. Zdroje

Knihy a odborné články

Baglay, M. V. (2007). Glava 24 Pravitel'stvo Rossiyskoy Federatsii. Konstitutsionnoe pravo RF. Kapitola 24.

Chirkin, V. E. (1998). Konstitutsionnoe pravo: Rossiya i zarubezhnyy opyt. Moskva.

Duverger, M. (1980). A new political system model: Semi-presidential government. *European Journal of Political Research*, 8, 165–187.

Elgie, R. (1999). Semi-presidentialism in Europe (Online ed.). Oxford Academic. <https://doi.org/10.1093/0198293860.001.0001>.

Elgie, R. (2007). Semi-presidentialism: Concepts, consequences and contesting explanations. *Taiwan Journal of Democracy*, 3(2), 53–71.

Elgie, R. (2010). Semi-presidentialism, cohabitation and the collapse of electoral democracies, 1990–2008. *Government and Opposition*, 45(1), 29–49. doi:10.1111/j.1477-70532009.01303.x.

Elgie, R. (2011). Semi-presidentialism: Sub-types and democratic performance (Online ed.). Oxford Academic. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199585984.001.0001>.

Elgie, R. (2015). Three waves of semi-presidential studies. *Democratization*, 23(1), 49–70. <https://doi.org/10.1080/13510347.2014.960853>.

Fish, M. S. (2005). The Institutional Problem: Superprezidencialism. In *Democracy Derailed in Russia: The Failure of Open Politics* (pp. 193–245). Cambridge: Cambridge University Press.

Gel'man, V. (2008). Party Politics in Russia: From Competition to Hierarchy. *Europe-Asia Studies*, 60(5), 913–930. <https://doi.org/10.1080/09668130802161165>.

Holmes, S. (1994). Super-presidentialism and its problems. *East European Constitutional Review*, 2–3(4–1).

Kondrashev, A. A. (2018). Super-presidential republic in Russia: Myth or reality? *Courier of Kutafin Moscow State Law University (MSAL)*, (6), 34–42.

Partlett, W. (2018). Postsovetskoe superprezidentstvo. In *Sravnitel'nyy konstitutsionnyy obzor*, č. 3(124).

Partlett, W. (2022). Crown-Presidentialism. *International Journal of Constitutional Law*, 20(1), 204–236. <https://doi.org/10.1093/icon/moac006>.

Ross, C. (2010). Federalism and inter-governmental relations in Russia. *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, 26(2), 165–187. <https://doi.org/10.1080/13523271003712476>.

Sakharov, N. A. (1994). *Institut prezidentsva v sovremennom mire*. Moskva.

Sartori, G. (1994). Semi-Presidentialism. In *Comparative Constitutional Engineering*. Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1007/978-1-349-22861-4_7.

Sartori, G. (1994). *Semi-Presidentialism*. Palgrave Macmillan UK eBooks.

Shevtsova, L. F. (1999). *Rezhim Borisa El'tsina*. Rosspen.

Shugart, M. S., & Carey, J. M. (1992). *Presidents and Assemblies: Constitutional Design and Electoral Dynamics*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9781139173988>.

Treisman, D. (2007). Putin's Silovarchs: Politics and Economy in Russia under Vladimir Putin. *Slavic Review*, 66(1), 43–47.

Ústavní a právní dokumenty

Článek č. 125 Ústavy Ruské federace. Dostupné z: https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_28399/af8d726b0c367d7c0c191c947cfb161464a01cd7/

Federální ústavní zákon ze dne 6. listopadu 2020 N 4-FKZ „O vládě Ruské federace“. <https://base.garant.ru/74865733/>

Prezident Ruské federace. (1993, 21. září). O postupné ústavní reformě v Ruské federaci (Ukaz č. 1400). Dostupné z: <https://www.kremlin.ru/acts/bank/4364>

Ústava Ruské federace (1993). Články 95 a 96. Dostupné z: <http://www.constitution.ru/>

Zákon Ruské federace o změnách Ústavy Ruské federace ze dne 30. prosince 2008 č. 6-FKZ. <http://www.kremlin.ru/acts/bank/28713>

Internetové zdroje

Amnesty International. (2016). Russia: Four years of Putin's "foreign agents" law to shackle and silence NGOs. Dostupné z: <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2016/11/russia-four-years-of-putins-foreign-agents-law-to-shackle-and-silence-ngos-2/>

Lenta.ru. (2008, April 15). Vladimir Putin izbran predsedatelem "Yedinoj Rossii". Dostupné z: <https://lenta.ru/news/2008/04/15/invite/>

USAID. “USAID-funded Rule of Law implementers helped draft the Russian Constitution, Part I of the Russian Civil Code, and the Russian Tax Code.” Dostupné z: <https://www.usaid.gov/fact-sheet/usaid-russia>